

K VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Stanislav Matoušek

ÚVOD

Československá socialistická republika jako federativní stát našich národů a národností je výsledkem složitého a dlouhého historického procesu vývoje česko-slovenských vztahů, česko-slovenské vzájemnosti, spolupráce a pomoci v dávné minulosti i současnosti, které před 60 lety vyústily do vzniku společné československé státnosti, předmnichovské buržoazní ČSR.

Česko-slovenské vztahy, vzájemnost, spolupráce a československá státnost byly a jsou mimořádně významnou otázkou v celém historickém vývoji našich národů jako velmi blízkých slovanských národů, žijících vedle sebe v citlivém a frekventovaném prostoru střední Evropy, kterážto geografická danost vždy významným způsobem působila na tyto vztahy a později též na vývoj společné československé státnosti.

Už od vstupu našich národů do středoevropských dějin vyvíjely se tyto vztahy velmi rozmanitě, měnily se a přecházely do nových a vyšších etap paralelně s novými a vyššími úlohami, problémy a cíli, které se dostávaly na pořad dne v závislosti a determinovanosti na vývoji třídně politických a mocenských vztahů ve společnosti a její politické organizaci. Jiné byly vztahy a jejich vnější vyjádření v období nejstarším - v období raně feudální Velkomoravské říše, jakožto prvního společného státního útvaru předků našich národů, jiný charakter nabývaly po jejím zániku v období feudální epochy vývoje naší společnosti, jiný charakter nabývaly v období národní poroby, národního obrození a konstituování buržoazních národů. Do nejvyššího vývojového stadia vstoupily tehdy, když se začaly vyvíjet na základě společné vytvořené buržoazně demokratické československé státnosti a po jejím zániku na základě kvalitativně vyšší lidově demokratické a socialistické československé státnosti, která vyústila do současné federativní československé socialistické státnosti.

Cílem této studie je ve stručnosti objasnit podmínky a význam

vzniku buržoazní československé státnosti před 60 lety v r. 1918 jako výrazu práva našich národů na sebeurčení až do oddělení, poukázat na její velký význam pro další rozvoj našich národů v porovnání s obdobím národnostního, sociálního a politického útlaku v rakousko-uherské monarchii, avšak i na její vážné nedostatky a chyby při řešení základních politických, národnostních a sociálních otázek, které později vedly k jejímu zániku a likvidaci fašistickým hitlerovským Německem.

Veliký historický dosah vzniku společného a samostatného státu Čechů a Slováků, který naplnil dávné přání pracujících našich národů po samostatném státě a zachránil Slováky před národním zánikem, byl však, jak potvrzuje historie, od samého začátku devalvován třídně omezenou a protinárodní politikou české a slovenské buržoazie, která se dostala do jeho čela a stala se též jeho hrobařem. Obnovení společné československé státnosti po skončení druhé světové války v podobě lidově demokratického a socialistického Československa je potom spojeno s nástupem dělnické třídy a marxisticko-leninské strany - KSČ - do čela našich národů, je spojeno s vyřešením politických, sociálních, ekonomických a národnostních problémů, které nemohlo vyřešit buržoazní Československo. Až socialistická československá státnost umožnila v plném rozsahu a ve shodě s vůlí našich národů a národností realizovat jejich právo na sebeurčení v podobě socialistické federace, plně garantovat jejich socialistický národní rozvoj, národní a státní suverenitu, v pevném spojení se státy světové socialistické soustavy v čele se SSSR.

1. IDEA ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI V LETECH 1914-1918 A VYTVOŘENÍ SPOLEČNÉHO STÁTU ČECHŮ A SLOVÁKŮ

Vypuknutí první světové války a její celkový průběh vytvořil nový objektivní rámec pro vyvrcholení národně osvobozovacího boje a snah českého a slovenského národa. V nové válečné situaci, charakterizované zápolením o nové rozdělení kolonií, trhů, odbytišť a surovinových zdrojů mezi tehdejšími světovými imperialistickými mocnostmi, došlo též k vyhranění národnostních, sociálních a politických rozporů, v kterých se Rakousko-Uhersko zmítalo prakticky už od r. 1848.¹⁾

1) V. I. L e n i n charakterizoval první světovou válku takto: "Zabrání území a zotročení cizích národů, zničení konkurujícího národa, uloupení jeho bohatství, odvrácení pozornosti pracujících od vnitropolitických krizí v Rusku, Německu, Anglii a jiných zemích, rozeštvávání a ohlupování dělnictva nacionalismem a zničení jeho předvoje ... je jediný skutečný obsah, význam a smysl dnešní války," Vybrané spisy, II, Bratislava 1951, str. 791.

Na rozdíl od období po r. 1848 vývoj situace od začátku války naznačoval, že politické základy celé rakousko-uherské monarchie jsou daleko labilnější, než se předpokládalo. Na vratké situaci nemohl nic změnit ani militaristický režim, omezení občanských práv a svobod, politická perzekuce apod.; jeho labilitu znásobovala každým dnem stoupající bída a utrpení lidových mas a jejich protiválečné smýšlení. Narůstaly projevy odporu k monarchii, k nesmyslné válce, k prohlubování sociálních i národnostních protikladů. Válečné poměry vytvořily nové, celkem neočekávané podmínky pro rozhodující etapu národně osvobozovacího hnutí Čechů, Slováků a ostatních utlačovaných národů monarchie, diferencovaných v podstatě na dvě základní sociální kategorie: na buržoazii a proletariát. Při tomto základním sociálním dělení třeba současně vidět i mnohé rozdíly mezi českou a slovenskou stranou, které vyplývaly z různého stupně hospodářského, politického, sociálního a kulturního vývoje českého a slovenského národa v daném období: český národ byl už plně konstituován jako buržoazní národ, slovenský národ se jako národ buržoazní teprve dotvářel. Tato skutečnost vyplývala z mimořádně těžkých podmínek pro rozvoj národního života Slováků v Uhersku, charakterizovaných silnými pozůstatky feudalismu v hospodářství, politickém a společenském životě, brutálním nacionálním útlakem nemaďarských národností, neexistencí tradic národní státnosti a samostatnosti, nižším stupněm rozvoje národní kultury apod.

Za dané situace hlavním nositelem různých politických a státoprávních představ, názorů a idejí byli především reprezentanti české a slovenské buržoazie, kteří současně ovlivňovali i politické a státoprávní myšlení reprezentantů reformistické a oportunistické sociální demokracie, která nebyla schopna bojovat za třídní zájmy proletariátu a nejširších mas pracujících. Většina české i slovenské buržoazie i po vypuknutí války nadále podporovala zachování monarchie, její válečné cíle a počítala s její existencí i po skončení války; při tom samozřejmě profitovala na nebývalých ziscích plynoucích z války a zbrojení, jakož i hospodářského ožebračování pracujících. Tato původně jednoznačná prorakouská orientace české buržoazie uvažující v krajním případě pouze o určitých státoprávních reformách, avšak výlučně v rámci rakousko-uherské monarchie, byla zřejmá např. u K. Kramáře, který před vypuknutím války jednoznačně vyhlašoval, že "o samostatném státu českém ve středu Evropy, na linii státní a hospodářské expanze Germánstva, nedovolují si v Čechách mysliti než nezrálé politické děti."²⁾

2) P a u l o v á M., Dějiny Maffie, Praha 1937, s. 49.

Podobně i E. Beneš v tomto období zdůrazňoval, že "historické a hospodářské svazky, které vzájemně spojují rakouské národy, jsou příliš silné, nežli aby mohlo dojít k podobnému roztrhání."³⁾

Pouze nepatrná část české i slovenské buržoazie, reprezentovaná později T.G. Masarykem, E. Benešem a M.R. Štefánikem (i K. Kramářem) ovlivněná revolučním tlakem a státoprávními nadějemi lidových mas, orientovala se postupně na vítězství Dohodových mocností (Francie, Anglie, Ruska), na likvidaci rakousko-uherské monarchie a na vytvoření s a m o s t a t n é h o č e s k é h o s t á t u , ke kterému mělo být připojeno i Slovensko.

Tato kvalitativně nová státoprávní orientace části české i slovenské buržoazie neměla na začátku války i v jejím průběhu velké vyhlídky u dohodových mocností, protože ani tyto neměly zájem na státoprávním rozbití rakousko-uherské monarchie. Obávaly se totiž, že by tímto rozpadem monarchie získalo Německo, které představovalo hlavní nebezpečí pro jejich mocenské zájmy. Sledovaly naopak cíl upevnit nezávislost Rakousko-Uherska ve vztahu k Německu a tím oslabit nebezpečí německého imperialismu.

Tato část české i slovenské buržoazie při nastolování národních a státoprávních otázek a při jejich postupném praktickém prosazování získala od začátku sympatie a stále intenzivnější podporu nejširších lidových mas českého i slovenského národa, protože řešení národních a s nimi úzce spojených i sociálních požadavků bylo v plném souladu s potřebami a představami nejširších lidových mas našich národů.

Vypuknutím první světové války se vytvořila velmi vhodná situace na probojování národních, státoprávních, avšak i sociálních požadavků. Boj za národní osvobození stál v tomto období u českého a slovenského národa v popředí, podporovaly ho v podstatě všechny sociální vrstvy. Boj za sociální pokrok a socialismus byl naproti tomu spojený pouze s revoluční aktivitou uvědomělého českého a slovenského proletariátu a uvědomělých mas pracujících, postrádal však revoluční marxisticko-leninskou stranu, která by se postavila do jeho čela a spojovala ho s bojem za národní osvobození a státní samostatnost. Československá i slovenská sociální demokracie a její představitelé neměli ujasněny ani rozpracovány otázky spojování národního boje s demokratickými a socialistickými cíli, byli poplatní sociálreformismu a oportunismu; proto též nemohli zaujmout místo hegemóna v národně osvobozeneckém hnutí českého a slovenského národa.

Za této situace se proto národně osvobozovací boj českého a slo-

3) T o b o l k a Z d., Politické dějiny IV, Praha 1937, s. 103.

venského národa začal realizovat pod hegemonií buržoazie a to po dvou vzájemně více méně spojených liniích:

a) po linii československého zahraničního odboje v čele s T.G. Masarykem, E. Benešem a M.R. Štefánikem a

b) po linii českého a slovenského domácího odboje.

V domácím prostředí a za hranicemi docházelo současně po vypuknutí války k postupné krystalizaci názorů jednak na otázku vytvoření samostatného československého státu našich národů, jednak na vnitřní státoprávní uspořádání vztahů česko-slovenských ve společném státě, což bylo samozřejmě závislé od politického zaměření té které odbojové resp. sociální skupiny, determinované samozřejmě i představami a požadavky nejširších mas pracujících.

O možnosti politického spojení Čechů a Slováků a vytvoření samostatného československého státu v případě vojenské porážky Rakousko-Uherska začala uvažovat malá část české i slovenské buržoazie reprezentované T.G. Masarykem, E. Benešem a M.R. Štefánikem. Tato část buržoazie se orientovala na dohodové mocnosti a na jejich území začala organizovat zahraniční odboj proti Rakousku-Uhersku. Začátky této "zahraniční akce" spadají už do období r. 1914, kdy Masaryk - po předcházejícím období kolísání mezi loyálností k Vídni a přeorientací na dohodové mocnosti - se definitivně přiklonil k předpokladu vítězství dohodových mocností, při čemž však současně vyloučil orientaci na carské Rusko.

V duchu této orientace hovořil Masaryk po prvé o otázce samostatného československého státu na tajné poradě se Setonem Watsonem v Holandsku, a to v říjnu r. 1914. Masarykovo konečné rozhodnutí k přímé osvobozovací akci třeba však klást do období jeho druhého zájezdu do Holandska 14. - 29.10.1914. Tehdy vlastně po prvé rozvinul program československé nezávislosti - návrh samostatného československého státu v rozpravě se Setonem Watsonem, který tento návrh po svém návratu do Londýna (asi v listopadu r. 1914) vyjádřil ve zvláštním memorandu bez označení původu.⁴⁾

Masaryk už při těchto prvních úvahách vycházel z teorie o tzv. jednotném československém národě, který se měl stát subjektem jednotné československé státnosti; počítal tedy s připojením Slovenska k českým zemím: "Myslil jsem stále na připojení Slovenska ... pro jistotu jsem požádal dra Antonína Hajna, aby mi svým známým ... dal na mapě za-

4) W e r s t a d t Jar., Politické plány české Maffie v prvním roce války, Naše revoluce, roč. VI, 1929, sv. 4, s. 374.

kreslit hranice Slovenska. S tím náčrtem a vypsáním hlavních pohraničních míst jel jsem za hranice."⁵⁾

V tomto počátečním období formování československého buržoazního zahraničního odboje krystalizovaly současně i rozdílné názory na budoucí formu státu, které však na konci války vyústily do republikánské formy státu.

Masarykův plán "nezávislých Čech" (spojených se Slovenskem) doznal ještě několik menších modifikací a doplňků; úvahy o podobě budoucího československého státu byly v počátečním období první světové války ovlivňovány i možností okupace českých zemí carskou ruskou armádou. Pokud šlo o územní rozlohu nezávislého československého státu, vyskytl se dokonce plán, aby budoucí nový stát byl spojen se samostatnou Jugoslávií úzkým územním koridorem, který by byl veden při západní hranici Uherska a odděloval by německé Rakousko od maďarského Uherska. Koridor měl mít význam politicko-vojenský, ale též hospodářsko-dopravní, protože měl spojit průmyslové české země s agrární Jugoslávií a s jejími přístavy na Jadraně. Tento plán našel sympatie u mnohých českých a jugoslávských pracovníků; pro jeho realizaci se však nevytvořily žádné předpoklady.⁶⁾

Protikladem Masarykovy buržoazní státoprávní koncepce byla buržoazní státoprávní koncepce K. Kramáře a jeho skupiny na domácí půdě, která vycházela z přesvědčení o vojenské převaze carského Ruska a spoléhala se na jeho mocenský vliv v poválečné Evropě. Kramář pokládal za úplně samozřejmé, že carská ruská armáda osvobodí české území a on sám se stane předsedou české vlády. Jeho politický program byl založen na vytvoření velkého Ruska anebo slovanské říše v čele s Ruskem, která měla sjednotit všechny Slované. V rámci tohoto slovanského impéria žádal pro české země autonomii s obnovením českých historických práv; žádal o obnovení českého království, v čele kterého měl stát ruský velkokníže jako český král nebo místodržitel. Rovněž počítal s tím, že k českým zemím bude patřit i Slovensko, s kterým měly tvořit české země jeden státní celek v rámci slovanského impéria. Nešlo tedy o úplnou samostatnost nového státního útvaru na rozdíl od Masaryka. Kramář vycházel při těchto úvahách a státoprávních záměrech ze silného rusofilského cítění českého a slovanského lidu, což pokládal za důležitý argument i proti Masarykovi. Jeho státoprávní názory byly tlumočeny 18. prosince 1914 přes Švýcarsko do Petrohradu.⁷⁾ Podrobnosti obsahoval jeho návrh "ústavy slovanské říše" z červ-

5) T. G. Masaryk, Světová revoluce, Praha 1925, s. 24-25.

6) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III. Praha 1928, s. 3-9.

7) P o p o v A., Čecho-slovackij vopros i carskaja diplomatija v 1914-1918, Krasnyj archiv, historický orgán mos. ústř. archivu RSPSR, 1929, sv. 33, s. 12.

na 1914; k českému království se doporučovalo připojit ještě část Horního a Dolního Rakouska až po Dunaj mimo Vídně, jakož i určitou část uherského území.⁸⁾

Možno konstatovat, že v státoprávních koncepcích K. Kramáře na vytvoření všeslovanského imperia pod vedením carského Ruska vyvrcholily politické naděje českého buržoazního rusofilství a slovanofilství, které byly tehdy značně silné a nezanedbatelné.

Státoprávní a politické koncepce Kramáře se tedy v r. 1914 rozcházelý podstatně se státoprávní koncepcí Masaryka, který rozvíjel projekt úplně samostatného československého státu s neruskou dynastií; Kramář naproti tomu žádal obnovení českého státu ve svazku s carským Ruskem anebo v rámci slovanské říše, při čemž ruský car měl být i českým králem. Mezi carským Ruskem a českým královstvím měla tedy vzniknout personální i reálná unie.

Tak na samém začátku národněosvobozovacího boje vznikly dvě značně rozdílné buržoazní koncepce a představy o nové národní a státní budoucnosti, reprezentované dvěma vedoucími buržoazními politiky. Osud těchto koncepcí byl však zcela odlišný: Masaryk se stal vedoucí osobností buržoazního zahraničního a tím i celého národního odboje a jeho koncepce - program nezávislé české (československé) buržoazní státnosti se postupně prosazoval jako program celého buržoazního národně osvobozovacího boje. Kramář byl vězněním a odsouzením vyřazen z politické činnosti a jeho státoprávní koncepce a program byly postupně překonány a vyvráceny vývojem událostí, zejména ruskou revolucí, která smetla carský režim a otevřela prostor socialistické revoluci, se kterou Kramář nikdy nepočítal. Tím bylo též definitivně rozhodnuto o dalším vývoji a konečném cíli národně osvobozovacího boje.

Za těchto podmínek se tedy začal rozvíjet československý buržoazní zahraniční odboj spojený s mafií a domácí buržoazní politikou, která mu dávala politické, hospodářské, vojenské a jiné informace a sama opatrně ustupovala z prorakouských a prouherských pozic.

K důležitým politickým a státoprávním dokumentům z počátků boje za buržoazní československou státnost v zahraničí z r. 1914-1915 patří především Masarykovo důvěrné memorandum "S a m o s t á t n é Č e c h y" (Independent Bohemia), napsané v Londýně v květnu 1915 pro britského ministra zahraničních věcí Edvarda Greye, které je "programem znovuzřízení Čech jakožto samostatného státu".⁹⁾

8) P a p o u š e k J., Kramářova ústava slovanské říše z června 1914, Národní osvobození 24.6. a 5.7.1934.

9) Masarykovo důvěrné memorandum "Samostatné Čechy", B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, Praha 1928, s. 203-222.

Tento politický a státoprávní dokument - v duchu Masarykovy předválečné politické koncepce - spojuje českou otázku se slovenskou a usiluje se zejména o to, aby na základě rozboru celkové zahraničně politické situace i rozložení politických sil v Evropě a ve světě a v té souvislosti i na základě analýzy postavení českých zemí a Slovenska, - nastolil a prosadil českou a slovenskou otázku jako společnou československou otázku na mezinárodním fóru a tak získal dohodové mocnosti pro myšlenku obnovení samostatného českého státu spojeného se Slovenskem. Dokazuje současně neschopnost Rakousko-Uherska jako umělého státního útvaru řešit problémy našich národů a usiluje přesvědčit o životaschopnosti proponovaného nového státního útvaru dohodové imperialistické mocnosti; dokazuje neschopnost a zlou vůli monarchie řešit oprávněné národní a politické potřeby národů a vychází z požadavku "národních států" jako aktuální tendence moderního světového vývoje, zdůrazňoval, že "dosažení samostatnosti jest rozhodným cílem celých Čech a všech politických stran; je jen několik málo osobních přívrženců Rakouska ..."10)

Pokud šlo o rozlohu a počet obyvatelstva proponovaného samostatného státu, zdůrazňoval, že "Český stát by se skládal z tzv. českých zemí, totiž Čech, Moravy a Slezska; k nim by byly připojeny slovenské kraje v severních Uhrách, od Užhorodu přes Košice podle národopisné hranice dolů k řece Ipole k Dunaji, zahrnujíc v tom Prešpurk a celý slovenský sever až k pohraniční čáře uherské. Slováci jsou Čechy, přes to, že užívají svého nářečí jakožto spisovného jazyka. Slováci usilují rovněž o samostatnost a přijímají program sjednocení s Čechami."11)

Masaryk dále usiloval o vyvrácení apriorně předpokládané námitky, spojené se strachem a nechutí vytvářet nové politické útvary, s nevírou v možnost reálné existence malých států, jejich hospodářských a finančních předpokladů a možností apod... "Zde je nutno zdůraznit, že samostatné Čechy by nebyly příliš malé. Co do počtu obyvatelstva by byly v Evropě na osmém místě, neboť jen sedm států by bylo větších; 14 by bylo menších ..."12)

Aby co nejvíce přesvědčil mocnosti o tom, že nový stát by nebyl v evropském prostoru zanedbatelný, navrhoval ještě spojení Čech se Srbochorvatskem a vzpomínané vytvoření česko-srbského koridoru jako eventuální bariéry proti německé expanzi směrem na Balkán a do Asie, jakož i proti německému vlivu na uherský prostor.¹³⁾

10) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, Praha 1928, s. 212.

11) 12) 13) Tamtéž, s. 212, 213, 217.

Masaryk v tomto období ještě zastával názor, že samostatný stát by byl monarchií s tím, že by spojenci poskytli některého ze svých princů, nebo by mohla být personální unie mezi Srbskem a Čechami v případě vytvoření česko-srbského koridoru, nebo by pomohla ruská dynastie.

Uvedené úvahy Masaryka i o personální unii českého státu se Srbochorvatskem, jakož i úvahy o monarchické formě vlády byly však v poměrně krátkém období opuštěny a zůstávala z nich jen podstata: myšlenka o vytvoření samostatného buržoazního československého státu orientovaného na dohodové mocnosti.

Masarykova koncepce vytvoření společného státu Čechů a Slováků už v prvních politických a státoprávních dokumentech vycházela z teorie tzv. jednotného československého národa, která se v dalším vývoji zahraničního i domácího odboje prosadila do všech tehdejších politických a státoprávních dokumentů. Masaryk a s ním též E. Beneš a M.R. Štefánik vynakládali už v tomto počátečním období nemalé úsilí aby dohodovým státníkům dokázali, že tzv. jednotný československý národ bude jediným subjektem budoucí československé státnosti, že tedy půjde o stát nikoliv mnohonárodnostní ale národní, s patřičným počtem obyvatelstva, se státními tradicemi a s významnou mírovou funkcí ve střední Evropě, která bude mocí být využita proti německé a maďarské rozpínavosti apod. Při vzniku samostatného buržoazního československého státu mohla i tato idealistická koncepce sehrát dočasně pozitivní úlohu jako taktický manévr vůči dohodovým mocnostem, nemohla být však v žádném případě chápána jako konečné a definitivní řešení česko-slovenských vztahů vycházejí z přirozené existence dvou národů, z kterých každý měl právo rozhodovat samostatně o svém sebeurčení až do oddělení.

Z hlediska vnitřního státoprávního uspořádání budoucího státu měla opět teorie tzv. jednotného československého národa vytvořit absolutní převahu nad národnostními menšinami, zejména německou a maďarskou, se kterými se v novém státě počítalo. Tento předpoklad, záměr a argumentace byly však už celkem nepřijatelné, protože směřovaly k trvalému potvrzení této nevědecké buržoazní koncepce jako základu nového státu, což zákonitě muselo od začátku oslabovat a podlamovat jeho stabilitu a perspektivy dalšího vývoje.

Z hlediska přesnosti a úplnosti této státoprávní problematiky třeba ještě vzpomenout memorandum, které vzniklo v politickém táboře K. Kramáře ještě před vznikem Masarykova memoranda "Nezávislé Čechy" z r. 1915. Toto memorandum předložil redaktor Vladimír Sís dohodovým mocnostem v Sofii. Politické a národní požadavky byly formulovány ve smyslu z n o v u -

z ř í z e n í č e s k é h o s t á t u , do kterého měly patřit všechny země Koruny české (království české, markrabství moravské, vévodství slezské), dále markrabství lužické, Horní Uhersko obývané Slováky a severozápadní část Dolního Rakouska obývaného Čechy. Požadovalo se, aby v případě zachování Rakouska-Uherska byl poměr českého státu k Rakousku podobný jako poměr Rakouska k Uhersku. Memorandum tedy pamatovalo na obě možné eventuality, pokud šlo o znovuzřízení českého státu: bez Rakouska a na jeho troskách, avšak i s Rakouskem a v Rakousku, které mělo být reorganizováno. V prvním případě však nebyl program sofijského memoranda ve shodě se státoprávními představami Kramáře, který nebyl stoupencem úplné státní samostatnosti českých zemí a dával přednost jejich začlenění do carského Ruska, resp. do širokého rámce slovanské říše, federace slovanských států pod vedením carského Ruska. Jestliže se proto v sofijském memorandu nenastoloval tento plán, bylo tomu tak zřejmě jen z taktických důvodů, tj. s ohledem na západní mocnosti. Tím se však prakticky podporovala státoprávní orientace Masaryka, který od začátku spojoval řešení české (československé) otázky s podporou západních mocností a měl výhrady proti jednostranné rusofilské a slovanofilské orientaci.

Z obsahu sofijského memoranda dále vyplývalo, že mezi koncepcí Kramáře a Masaryka byl značný rozdíl i v otázkách územní rozlohy budoucího obnoveného státu. Kramářova představa totiž zahrnovala do českého státu též země, které kdysi patřily České koruně, avšak byly již nyní součástí německé říše. Kramář tedy usiloval o to obnovit český stát v podobě středověkého českého státu od doby Karla IV. až do 30ti leté války. Jeho projekt předpokládal úplné vítězství Ruska a spoléhal především na mocenské řešení této problematiky; jeho program měl však současně vážnou slabinu: bez ohledu na to zda by s ním souhlasily západní mocnosti, otvíral nebezpečí konfliktních situací se sousední německou říší, jakož i nebezpečí vnitřních konfliktů, protože území, která navrhoval začlenit do rámce obnoveného českého státu, byla dávno germanizována a český živel tu byl více méně problematický.

Napróti tomu koncepce Masaryka byla maximalistická v otázce státní samostatnosti, nikoliv však v otázce územní rozlohy státu. Masaryk formuloval státoprávní program realisticky jednak ve vztahu k názorům a zájmům dohodových mocností, jednak z hlediska postavení tohoto budoucího státního útvaru v střední Evropě.

Kramářova koncepce české samostatnosti při zachování habsburské monarchie byla v podstatě anelogickou koncepcí jeho původního programu státní samostatnosti v rámci ruského impéria. Namísto Ruska tu však vystupovalo Rakousko, namísto ruského cara vystupoval císař, namísto

dynastie romanovské vystupovala dynastie habsburská. Jestliže Masaryk připouštěl spojení a personální unii mezi českým státem a Srbskem, potom Kramář uvažoval o užším spojení se Slovinskem, resp. o československém státě, který by budoucímu českému státu umožnil přístup k moři.

Vývoj válečné situace na jaře a v létě r. 1915 a zejména ruská revoluce v r. 1917 definitivně korigovaly státoprávní představy Kramáře, jakož i mnohých Čechů a Slováků o úloze carského Ruska ve vztahu k českému a slovenskému národně osvobozovacímu boji v čele s českou a slovenskou buržoazií. Znamenalo to současně zásadní podporu Masarykově koncepci československého buržoazního zahraničního odboje a politické orientaci doma i v zahraničí. Na této situaci nemohl změnit nic ani místopředseda Československé národní rady poslanec Dürich, který odešel koncem června r. 1916 do Ruska, aby tam uplatňoval - v duchu původní státoprávní orientace Kramáře, avšak proti duchu politické orientace Československé národní rady - vlastní carofilskou politiku: podle Düricha jedině carské Rusko mohlo a mělo rozhodovat o osudu českého národa a státu. V tomto duchu podával Dürich začátkem srpna r. 1916 správy petrohradskému ministerstvu zahraničních věcí a rozvíjel vlastní koncepci o budoucí formě vlády, samozřejmě monarchistické apod. V rámci této carofilské orientace zašel až tak daleko, že se pokusil odloučit se od existující Československé národní rady a postavit se do čela samostatné Národní rady v Rusku, která měla být závislá na carské vládě a měla se řídit jejími příkazy.¹⁴⁾ Ruská revoluce však definitivně vyřešila tuto situaci: smetla carismus a romanovskou dynastii z politického života (a tím i kandidáty na královský trůn v budoucím českém státě) a současně zlikvidovala Kramářovu i Dürichovu státoprávní orientaci, včetně zvláštní Národní rady v Rusku. Na druhé straně inspirovala k důslednému uplatnění práva každého národa na sebeurčení a vytvoření vlastní národní státnosti a posílila tak program nezávislého československého státu; současně též otrásla a podlomila monarchistickou myšlenku v celé Evropě a podpořila myšlenku republikánské formy vlády spojenou s nástupem socialistické revoluce.

Souběžně s formováním československého buržoazního zahraničního odboje vytvářely se i příslušné jeho instituce, které organizovaly boj za československou samostatnost v podmínkách vojenské konfrontace dvou imperialistických seskupení.

14) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, I-III, Praha 1927.

Nejdříve vznikaly za hranicemi různé vojenské a politické skupiny, které spojovaly své osudy a naděje s politikou dohodoových mocností; byla to např. vojenská "Družina" v Rusku, setnina "Nazdar" ve Francii, dále politické skupiny v Rusku, Francii, Anglii a Americe, jež se orientovaly na vytvoření samostatného českého (československého) státu, který by vznikl na základě spojení Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Ze začátku se používalo pro toto spojení označení "český stát", později se trvale vžilo už označení "samostatný československý stát".

Začátkem roku 1915 se podařilo po prvé vytvořit společný a jednotný buržoazní orgán - N á r o d n í r a d u o b c í Č e s k o - s l o v e n s k ý c h v Paříži (tato vznikla fakticky již 14.12. 1914).¹⁵⁾ Tento první orgán se však brzy rozložil a rozpadl (zejména z různých osobních důvodů); na jeho místě vytvořil T.G. Masaryk v r. 1915 "Č e s k ý z a h r a n i č n í k o m i t é t", který uveřejnil "Prohlášení Českého komitétu zahraničního proti Rakousko-Uhersku, pro spojence a pro boj o samostatný československý stát po jejích boku" (14.11.1915).¹⁶⁾ V obsáhlé argumentaci proti existenci Rakousko-Uherska se mimo jiného hovořilo: "... průběh bratrovražedné války a bezohledné násilí Vídně nutí nás domáhat se samostatností bez ohledu na Rakousko-Uhersko. Usilujeme o samostatný československý stát ... Ti, kdo hájili možnost, ba nutnost Rakousko-Uherska - a byl to jednu dobu sám Palacký - chtěli federativní soustátí rovnoprávných národů a zemí; avšak Rakousko-Uhersko dualistické stalo se potlačovatelem neněmeckých a nemaďarských národů, je překážkou míru v Evropě a zvrhlo se v pouhý nástroj dobyvačnosti Německa na východ ... neschopno vytvořit organický celek rovnoprávných, svobodných a kulturně pokračujících národů ...".¹⁷⁾

"Český zahraniční komitét" se však po půlročním trvání přetvořil v květnu r. 1916 na "Č e s k o s l o v e n s k o u n á r o d n í r a d u v P a ř í ž i". Československý buržoazní zahraniční odboj sice v dalším období překonával mnohé rozpory, zejména personální, Československá národní rada v Paříži si však nakonec pod Masarykovým vedením udržela vedoucí postavení v celém československém buržoazním odboji až do konce války. Tvořily ji T.G. Masaryk jako předseda, poslanec Jozef Dürich a M.R. Štefánik jako místopředsedové a E. Beneš jako generální tajemník. Sídlem byla Paříž.

15) B e n e š E., Práce za československou samostatnost, Praha 1928, s. 32-33.

16) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Praha 1928, s. 229-233.

17) T a m t ě ž , s. 231.

Ustavení Československé národní rady z iniciativy čelných českých a slovenských buržoazních představitelů orientovaných na Dohodové mocnosti se zdůvodňovalo tím, že předcházející Český zahraniční komitét nebyl dosti pohyblivý a že byl příliš závislý na českých a slovenských vystěhovalcích. Paříž byla zvolena za sídlo proto, že byla hlavní vojenskou frontou jakož i do značné míry politickým, diplomatickým i vojenským centrem všech spojeneckých sil; očekávalo se též, že válka bude rozhodnuta ve Francii.

Označení ústředního orgánu zahraničního odboje - Československá národní rada - se však ve francouzském jazyku překládalo nepřesně jako Conseil national des Pays Tchéques; Beneš to vysvětloval tak, že samotný Štefánik nechtěl zdůrazňovat slovenskou otázku, která byla pro dohodové mocnosti úplně neznámou a tím komplikovat tehdejší národně osvobozovací boj. Pevnosti a stálosti tohoto ústředního orgánu československého zahraničního odboje jako určitého stabilizátoru proti pohyblivosti a rozptýlenosti členů československé národní rady měla být dosaženo zřízením stálého generálního sekretariátu Československé národní rady se sídlem v Paříži. Generální sekretariát byl permanentně fungujícím exekutivním orgánem a byl chápán jako "výraz jednotnosti a pevnosti celého hnutí vůči spojeneckým vládám a jejich veřejnému mínění a soustředěný bod celé akce jak vůči Spojencům, tak vůči našim vojákům a kolonistům ve Francii, Anglii, Rusku, Americe, Itálii, Srbsku a v neutrálních státech".¹⁸⁾

Československá národní rada a její generální sekretariát zřídily ještě svoje odbočky v Rusku a Americe. Vedle činnosti propagandistické, politické a diplomatické se rozvinula zejména v r. 1915 činnost organizování československých vojenských útvarů - legií - mezi zajatci české a slovenské národnosti; v r. 1918 všechny tyto akce vyvrcholily v účasti československých vojsk na západním a východním bojišti, včetně jejich zneužití dohodovými mocnostmi proti vznikajícímu mladému sovětskému Rusku. V tomto období též vyvrcholila politická a diplomatická činnost Československé národní rady a generálního sekretariátu, a to v souvislosti s uznáním dočasné československé vlády a samostatnosti československého státu západními dohodovými mocnostmi (poprvé byla Československá národní rada uznána Francií podle čl. 2 dekretu o československé armádě ve Francii ze dne 16.12.1917).

Je evidentní, že celkové státoprávní a politické zaměření a aktivity Československé národní rady a jejích členů byla - v porovnání s domácími buržoazními politickými reprezentanty - podstatně otevřenější, jasnější a jednoznačnější, protože stála na platformě rozbití

¹⁸⁾ B e n e š E., Práce za československou samostatnost, Praha 1928, s. 34.

Rakousko-Uherska a zřízení samostatného československého státu. Nutnost rozbití Rakousko-Uherska a zřízení samostatného československého státu se zdůvodňovala jednak tzv. historickým státním právem českého státu, jednak přirozeným právem "jednotného československého národa" v duchu práva na sebeurčení. V tomto duchu usměrňovala Československá národní rada širokou politickou a publikační činnost všech časopisů československého buržoazního zahraničního odboje, v tomto duchu vycházely všechny práce Masaryka a Beneše, v tomto duchu se orgány československého zahraničního odboje obracely na domácí odboj a jeho představitele.

Na závěr své činnosti se československá národní rada prostřednictvím svého předsedy T.G. Masaryka zúčastnila důležitého jednání mezi českými a slovenskými organizacemi ve Spojených státech severoamerických, které se dotýkalo česko-slovenských vztahů a jejich státoprávní úpravy po skončení světové války. České a slovenské organizace, které se zejména finanční podporou účastnily boje proti Rakousko-Uhersku, se přirozeně snažily podle svých nejlepších představ ovlivnit poválečné státoprávní uspořádání budoucího samostatného československého státu. Tak došlo k podepsání další dohody mezi Slovenskou ligou, Českým národním sdružením a Svazem českých katolíků, známé jako Pittsburghská dohoda ze dne 30.5.1918.¹⁹⁾

Tato dohoda především schválila politický program usilující o spojení Čechů a Slováků v samostatném státě, který by se skládal z českých zemí a Slovenska. Předpokládala, že Slovensko bude mít vlastní administrativu, vlastní sněm a soudy. Slovenština měla být národním jazykem ve škole, v úřadech a ve veřejném životě. Společný stát měl být z hlediska formy vlády republikou, jeho ústava měla být demokratická. Na závěr zdůrazňovala, že podrobná ustanovení o zřízení československého státu se ponechávají svobodným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným zástupcům.

Z obsahu této dohody, přes to, že se v ní výslovně nemluvílo ani o federaci, ani o autonomii, vyplývalo, že žádala pro Slovensko politickou samosprávu - autonomii aniž by výslovně hovořila o českém nebo slovenském národě, resp. československém národě. Tato skutečnost umožňovala Masarykovi, aby i nadále vycházel z teorie tzv. jednotného československého národa, což dokumentují i všechny následující politické a státoprávní dokumenty.

Významnou obsahovou črtou této dohody byl též požadavek republikánské formy vlády a demokratické konstituce. Tyto požadavky podporo-

19) Československá vlastivěda, V., Praha 1931, s. 99.

valy republikánské a demokratické tendence v čs. zahraničním i domácím odboji při vzniku nového státu, které nebyly zanedbatelné.

Skutečnost, že vliv pittsburské dohody na uspořádání státoprávních vztahů mezi českým a slovenským národem po vzniku společného buržoazního státu byl prakticky nulový, byla nesporně na škodu jeho dalšího vývoje; tím spíše, že určité předpoklady se pro jejich realizaci začaly vytvářet vznikem Slovenské národní rady v říjnu 1918.

Československá národní rada vystupující jako nejvyšší orgán československého buržoazního politického hnutí, jako nejvyšší orgán československého národního vojska, jako výkonný orgán, který vyřizoval občanské záležitosti všech českých a slovenských příslušníků ve Francii a Itálii, i jako politický a právní orgán, s kterým se uzavíraly politické a vojenské dohody mezinárodního charakteru, byla v závěrečném stadiu své existence uznána za dočasnou vládu československou (stalo se tak v období od 29.6. do 2.9.1918 ze strany francouzské, britské a americké vlády). Došlo k tomu pod vlivem Velké říjnové socialistické revoluce, která působila i na politiku dohodových mocností; které upustily - pod tlakem událostí - od plánu zachovat Rakousko-Uhersko a začaly uznávat buržoazní orgány budoucích tzv. nástupnických států.

Čs. národní rada se potom 14.10.1918 přeměnila na vládu s dočasným sídlem v Paříži a jmenovala své zástupce u spojeneckých vlád v Paříži, Londýně, Římě, Washingtoně a v Rusku. Tato vláda současně žádala pro "československý národ" samostatný stát. Stalo se tak zvláštním dokumentem vydaným 18.10.1918 v Paříži, nazvaným "V y h l á š e n í n e z á v í s l o s t i č e s k o s l o v e n s k é h o n á r o - d a d o č a s n o u v l á d o u Č e s k o s l o v e n s k o u".²⁰⁾

Toto Vyhlášení Československé národní rady patří současně k nejvýznamnějším politickým a státoprávním dokumentům buržoazního zahraničního odboje vůbec. Bylo uveřejněno za situace, kdy vojenská porážka ústředních mocností stála přede dveřmi, kdy Vídeň slibovala federalizaci říše a autonomii nespokojeným národům. Její význam vyplýval z následujícího:

1. Čs. národní rada ve funkci "dočasné vlády československého státu a národa", uznaná spojeneckými vládami a vládou americkou, odmítla návrh na federalizaci a tím více na autonomizaci rakousko-uherské monarchie pod habsburskou dynastií. Zdůraznila, že "svobodní národové střední a východní Evropy snadno utvoří federaci, jestliže to shledají nutným";

²⁰⁾ B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Praha 1928, s. 464-468.

2. vycházejíc tradičně z českého historického a přirozeného práva, požadovala pro Čechy právo, aby byly spojení se svými slovenskými bratry na Slovensku;

3. vyhlásila habsburskou dynastii za sesazenou a přihlásila se k ideálům buržoazní demokracie, zvláště potom k zásadám prezidenta Wilsona (zásada o osvobození lidstva, rovnost národů, zásada, že každá vláda má odvozovat svou moc od ovládaných apod.);

4. pokusila se načrtnout zásady ústavního uspořádání budoucího československého státu: zdůraznila, že československý stát má být republikou, má zaručit široké občanské svobody a práva (např. svobodu svědomí, náboženství, vědy, kultury, umění, slova, tisku, práva shromažďovacího a petičního). Proklamovala odloučení církve od státu, všeobecné hlasovací právo, rovnoprávnost žen a mužů, ochranu práv menšin a jejich rovnoprávnost; proklamovala současně parlamentní formu vlády, referendum a vytvoření milice namísto vojska;

5. Československá národní rada též vůbec po prvé načrtla sociální a hospodářské reformy, vyvlastnění velkostatků, zrušení šlechtických výsad;

6. v zahraniční politice se hlásila k spoluodpovědnosti za reorganizaci východní Evropy, k otevřené diplomacii, k demokratickému a sociálnímu národnostnímu principu.

Československá národní rada tedy podle vzoru západní buržoazní parlamentní demokracie poprvé vytýčila nejen republikánskou formu vlády, ale též buržoazně demokratický obsah budoucí československé republiky, určený rozhodujícími historickými podmínkami jejího vzniku. V porovnání s minulostí to byl podstatný krok vpřed, v porovnání s cíli a praxí socialistické revoluce, která zvítězila v Rusku, to však bylo velmi málo. Nelze nevidět, že byla současně dokumentem, který měl čelit obrovskému revolučnímu vlivu politických a státoprávních opatření bolševické strany a sovětské vlády v Rusku po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce.

"Vyhlášení nezávislosti", ovlivňované formou i obsahem americkou Deklarací nezávislosti, podepsal T.G. Masaryk již ve funkci předsedy ministerské rady a ministra financí, M.R. Štefánik ve funkci ministra národní obrany a E. Beneš ve funkci ministra zahraničních věcí a ministra vnitra.

Československá národní rada měla samozřejmě spojení s českými a slovenskými buržoazními politiky doma, dostávala důležité zprávy od české i slovenské mafie a též její závěrečné akce byly v souladu s domácím orgánem buržoazního odboje proti monarchii - s Revolučním Národním výborem v Praze, který vznikl v polovině r. 1918.

Československá národní rada byla poprvé právně fixována v původním

textu čl. I. zákona NV z 28.10.1918 o zřízení samostatného státu československého, který byl publikován ústním vyhlášením, plakátováním a tiskem.

Československé národní radě bylo současně s tzv. Revolučním národním výborem v Praze přiznáno postavení "orgánu jednomyslné vůle národa". Revolučnímu národnímu výboru přiznával tento zákon výkon státní svrchovanosti jen "uvnitř státu", vykonavatelem státní svrchovanosti za hranicemi státu byla Československá národní rada.

Prvotní ústavní uspořádání československého státu trvalo pouze do vyhlášení zákona č. 11/1918 Sb.z. a n. ze dne 6.11.1918;původní právní stav byl dodatečně zpětně zrušen tímto zákonem, který byl vyhlášen s platností od 28.10.1918.

Nový text čl. I. stanovil, že orgánem jednomyslné vůle národa je Národní výbor, který vystupoval jako vykonavatel státní svrchovanosti (ovšem už bez dodatku "jen uvnitř státu"). Pouze určení formy společného státu se vyhradilo i v tomto novém textu zákona Národnímu shromáždění v dorozumění s Československou národní radou v Paříži.Za této situace tedy Národní výbor už soustředil ve svých rukou veškerou státní moc; všechny samosprávné úřady, státní i župní, státní ústavy (zemské, okresní a zejména obecní) byly podřízeny Národnímu výboru; stalo se tak samozřejmě se souhlasem představitelů Československé národní rady, se kterými delegáti NV jednali 31.10.1918 v Ženevě.

Tímto způsobem byl i právně potvrzen souhlas s politikou československého buržoazního zahraničního odboje;vyjadřovala se tak totožnost politiky NV a ČsNR v zahraničně politických otázkách se všemi důsledky pro domácí vnitřní politiku. Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. takto uznával závislost a podřízenost zahraniční politiky, uskutečňované Národním výborem, politice dohodových mocností.

Národní výbor jako "orgán jednomyslné vůle národa a též vykonavatel státní svrchovanosti",označovaný též buržoazní státovědou nikoliv náhodně za "orgán svrchované diktátorské moci" (celé období jeho činnosti potom jako diktatura NV),²¹⁾ přijal potom zákon č. 37/1918 Sb. z. a n. o dočasné ústavě, která nabyla účinnost dnem vyhlášení, tj. 14.11.1918. Tímto dnem současně skončilo období "diktatury NV" a jeho působnosti, protože z NV se stalo Národní shromáždění, které volilo československou vládu a prezidenta republiky. Tak přestala právně existovat i Československá národní rada (dočasná vláda),o které se dočasná ústava již nezmiňovala. Členové ČsNR však zaujali klíčová postavení a funkce v novém státě.

21) S o b o t a E., Ústava Republiky československé,sbírka ústavních a s ními souvisejících norem, Praha 1926, s. 6.

Československá národní rada tedy svým vznikem, politickým složením a celkovým zaměřením své činnosti byla nejdříve politickým a později nejvyšším státním orgánem čs. buržoazního zahraničního odboje a československého státu. Historicky a třídně determinována personifikovala buržoazní politické, státoprávní a ústavní představy při tvoření československého státu, na vzniku kterého měla sama značný podíl; tak se současně zasloužila - v třídně determinovaném a současně omezeném obsahu a rozsahu - o realizaci práva českého a slovenského národa na sebeurčení v podobě vzniku buržoazní československé státnosti.

K myšlence samostatného československého státu jako logické politické výslednici předcházejícího historického vývoje se v poměrně krátkém čase po vypuknutí první světové války hlásili též čeští a slovenští krajané - vyatěhovalci v dohodových státech, kteří zřejmě i tímto způsobem projevovali odpor k rakousko-uherské monarchii a distancovali se od předcházející vlastní státní příslušnosti k monarchii. Jejich státoprávní představy o společném státě Čechů a Slováků byly však někdy značně neurčité.

Na jejich státoprávní představy mělo samozřejmě rozhodující vliv politické a národní prostředí, ve kterém v cizině žili.

Na evropském Západě (ve Francii, Anglii, Itálii, Švýcarsku) nebo v Americe byly pod vlivem politických idejí a vzorů těchto států, v carském Rusku se opět projevovaly vlivy politických idejí a vzorů tehdejšího carského Ruska a Východu. Konečně na vytváření státoprávních názorů a představ silně působila i sociální struktura a prostředí krajanských kolonií - jiné představy o budoucím československém státě měl dělník, jiné opět bohatý usedlík.

Ve všeobecnosti možno konstatovat, že myšlenka společné, samostatné československé státnosti postupně zatlačovala do pozadí různé jiné státoprávní představy, názory a doporučení, o kterých se mezi českými a slovenskými krajany v zahraničí uvažovalo.

Čeští a slovenští krajané v zahraničí však ve své absolutní většině při svých státoprávních úvahách vycházeli ze samostatné etnické existence českého a slovenského národa a chápali budoucí samostatný společný československý stát jako stát dvou národů s tím, že se současně vyjadřovali i k budoucímu vnitrostátnímu uspořádání vztahů mezi českým a slovenským národem ve společném státě. Jejich názory na budoucí formu státního zřízení společného státu vyznívaly převážně ve prospěch politické autonomie Slovenska v rámci jednotného československého státu. Tím se současně podstatným způsobem odlišovaly od Masarykovy koncepce tzv. jednotného československého národa jako jedi-

ného subjektu budoucí československé státnosti, jakož i od čechoslovakistických přístupů k formě státního zřízení budoucího samostatného společného státu. Zatímco oficiální představitelé československého buržoazního zahraničního odboje v čele s Masarykem striktně vycházeli z koncepce jednotného československého národa a problematiku vnitřního uspořádání odsouvali až na dobu po vzniku samostatného československého státu, potom krajané v zahraničí, zejména Slováci v Americe, kladli od samého začátku důraz i na to, aby vedle obecně uznané zásady boje za samostatný československý stát se už v zahraničí formulovalo, v jakém postavení budou české země a Slovensko, český a slovenský národ, resp. čeština a slovenština.

Čeští a slovenští krajané v zahraničí však tyto názory pokládali za projev úsilí a pomoci v boji za samostatný československý stát a jeho budoucí státoprávní uspořádání bez nároku, že by jejich názory a doporučení musely být definitivní a pro český a slovenský národ naprosto závazné. Jejich státoprávní názory a podněty byly významným ideovým a politickým faktorem, ku kterému mohlo a mělo být při definitivním ústavním řešení a fixování československé státnosti a formy státního zřízení v letech 1918-1920 legitimními zástupci obou národů přihlédnuto.²²⁾

2. IDEA ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI A POLITIKA ČESKÉ A SLOVENSKÉ BURŽOAZIE V RAKOUSKO-UHERSKÉ MONARCHII

Vývoj státoprávních názorů české buržoazie, avšak i vedení české sociální demokracie po vypuknutí první světové války možno ve všeobecnosti charakterizovat jako vývoj od starého austroslavistického programu k myšlence samostatné československé státnosti. Byl to vývoj velmi složitý a vnitřně protikladný, ve kterém postupně nabývaly rozhodující postavení ty politické síly domácí české i slovenské buržoazie, které se orientovaly na dohodové mocnosti a byly současně ovlivňovány revolučním tlakem nejširších lidových mas bojujících proti národnostnímu i sociálnímu útlaku monarchie a jejích vládnoucích tříd.

Postavení této části české i slovenské buržoazie bylo příznivé z několika důvodů. Především proto, že mohla vystupovat jako buržoazie utlačovaného národa a z hlediska celonárodních úkolů a cílů měla do-

²²⁾ Podrobně viz M. Gosiorovský, Z historie česko-slovenských vztahů, Pravda Bratislava 1978.

časné stejné zájmy jako nejširší masy českého a slovenského národa, pracujícího lidu; proto mohla též získat jejich podporu na základě národního a demokratického programu boje proti monarchii. Bylo to za situace, kdy československá i slovenská sociální demokracie byly fakticky jejími pomocníky, protože postrádaly vlastní revoluční národnostní a sociální program a byly stranami reformistickými a oportunistickými.²³⁾ Výrazně se to později projevovalo při vytváření československého zahraničního vojska-legií, které se skládaly ze všech vrstev pracujících českého a slovenského národa. V československém zahraničním vojsku se koncentrovala touha nejširších vrstev pracujících po národní a státní nezávislosti, úsilí přispět k likvidaci nenáviděné rakousko-uherské monarchie, zneužitě však buržoazií i proti rodícímu se mladému sovětskému státu jako první socialistické republice na světě.

Taktéž vývoj zahraničně politické situace a orientace na dohodové imperialistické mocnosti postupně šel ve prospěch této části české i slovenské buržoazie, protože dohodové mocnosti na základě objektivního vývoje, především pod vlivem vítězství Velké říjnové revoluce, která vystupňovala boj utlačovaných národů za národní i sociální osvobození, za realizaci práva každého národa na sebeurčení až do oddělení, postupně opouštěly představu a záměr zachovat rakousko-uherskou monarchii a naopak začaly využívat národně osvobozenecký boj utlačovaných národů pro vlastní politické záměry. Až do revolučních událostí v Rusku v r. 1917 se totiž státoprávní názory a představy české i slovenské buržoazie, podobně jako dohodových mocností, vyvíjely zásadně ve směru zachování Rakousko-Uherska, které by bylo určitým způsobem (autonomistickým resp. federalistickým) reformováno.

Československý buržoazní zahraniční odboj v čele s Masarykem se do tohoto období snažil především o to, aby se domácí čeští a slovenští buržoazní politici zdržovali jakýchkoliv projevů loyality s monarchií, aby se otevřeně nestavěli za zachování monarchie a tím neposkytovali státoprávní argumenty vládnoucím německým a maďarským třídám.²⁴⁾

Prosazování této politiky vůči domácím českým buržoazním politikům se však dařilo Masarykovi jen částečně a ne vždy podle jeho představ. Čeští domácí buržoazní politici společně se sociálně demokratickými

23) Viz podrobně J. G a l a n d a u e r, Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v české společnosti, Praha 1977; J. K ř í ž e k, Vznik Československa, Praha 1978; V. P l e v z a, Trvalé hodnoty, I., Bratislava 1976; V. P l e v z a, Československá státnost a slovenská otázka v politice KSČ, Práce, Bratislava 1971.

24) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, I., Praha 1928, Dokumenty "Maffie", s. 3-199.

se totiž po vypuknutí války a v dalším jejím průběhu svorně začlenili do rakousko-uherské vlastenecké válečné fronty a nešetřili projevy loyálnosti k monarchii. Typickým pro tuto jejich politiku byl rok 1916, kdy válka vrcholila a reprezentanti české buržoazní politiky společně se sociálně demokratickými vytvořili jednotný blok - tzv. Český poslanecký svaz (tvořily ho tyto politické strany: agrární, národně sociální, sociálně demokratická, spojená strana katolická, lidová pokroková strana na Moravě, národní strana svobodomyslná, křesťansko-sociální, strana národní, jakož i moravská strana katolicko-národní). Vznik Českého poslaneckého svazu byl odůvodňován následujícím způsobem: "V přesvědčení, že plníme jen vůli celého, po národní jednotě dnes více než kdy před tím volajícího národa, sjednocujeme na základě většinové zásady české poslance v jeden celek 'Český svaz'. Vedle tohoto sdružení českých poslanců, jehož účelem jest jednotný postup v otázkách národně politických a ústavně právních, vstupuje zároveň v život ze zástupců politických stran zvolený Národní výbor, který bude veškerému politickému podnikání "Českého svazu" oporou a zároveň nejvyšší mravní instancí v těch zjevech politického života, které, vymykající se z kompetence činnosti poslanecké, vyžadovaly by řešení z hlediska všennárodního ...²⁵⁾

Základní prorakouský směr politiky Svazu byl vyjádřen v jeho programovém vyhlášení, kterým zahajoval činnost.²⁶⁾

Prorakouskou politiku demonstrovalo ještě výraznějším způsobem jeho předsednictvo 24.1.1917 při odmítnutí vyhlášení Dohody o osvobození Čechoslováků z cizího panství v odpovědi na Wilsonův dotaz o cílech války.²⁷⁾

Značný vliv na vývoj státoprávních názorů domácí české i slovenské buržoazní politické reprezentace vyvolaly události začátkem r. 1917 v Rusku. Zprávy o buržoazně demokratické revoluci v Rusku a o pádě carismu, jakož i zprávy o vstupu Spojených států amerických do války proti tzv. Ústředním mocnostem silně zapůsobily na vývoj státoprávních názorů domácí české i slovenské buržoazie.

Obě významné události dále revolucionovaly masy pracujících národů monarchie, co se projevilo v živelných protestech proti monarchii na frontách a doma, ve zvýšené intenzitě masových akcí a stávek, v demonstracích, vojenských dezercích a vzpourách apod.²⁸⁾

25) M e r h a u t C., Dokumenty našeho osvobození, Praha 1919, s. 35-36.

26) Národní politika, 10.11.1916.

27) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1928.

28) Š o l l e Zd., Dělnické hnutí v čes. zemích za imper. světové války, Praha 1952; J. G a l a n d a u e r, Ohlas Velké říjnové revoluce v české společnosti, Pravda, 1977; J. K ř í ž e k, Vznik Československa, Praha 1978;

Pod dojmem těchto zahraničních i domácích událostí se podstatně začaly měnit i státoprávní názory českých i slovenských buržoazních domácích politiků; do popředí stále více vystupoval požadavek práva každého národa na sebeurčení až do oddělení, kterému právě únorová revoluce v Rusku dala velmi konkrétní a ostré kontury. Proto ani oficiální domácí česká i slovenská politika nemohla nebrat revoluční vývoj do úvahy; sled historických událostí se zrychloval a taktéž vývoj státoprávních názorů začal postupně nabývat novou kvalitu.

V květnu r. 1917 vystoupili též čeští spisovatelé s Manifestem adresovaným českým poslancům v Říšské radě ve Vídni; žádali, aby poslanci vyjadřovali skutečnou vůli a požadavky "československého národa": "... Evropa demokratická, Evropa národů svéprávných a svobodných jest Evropa zítřka a budoucnosti...", zdůrazňovalo se v Manifestu.²⁹⁾

Vliv revolučních událostí se projevil též ve Vyhlášení Českého svazu z 30.5.1917, předneseném poslancem Fr. Staňkem; navrhovalo federalizaci Rakousko-Uherska jako nástroje řešení národnostní otázky: "... Poselstvo českého národa vychází z hlubokého přesvědčení, že nynější dualistický útvar vytvořil k patrné újmě celkových zájmů národy vládnoucí a potlačované a že jedině přetvoření mocnářství habsbursko-lotrinského ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států odstraní každé bezpráví národnostní a zabezpečí všestranný rozvoj každého národa v zájmu celé říše i dynastie. Opírajíce se proto v této dějinné chvíli o přirozené právo národů na sebeurčení a svobodný vývoj, posílené nadto u nás nezapadlými právy historickými, státními akty plně uznanými, budeme v čele svého lidu domáhati se sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát zahrnující i slovenskou větev národa, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou."³⁰⁾

V tomto Vyhlášení se současně po prvé proklamuje "sloučení všech větví československého národa..." v domácí buržoazní české politice. Stalo se tak v důsledku úzké spolupráce vídeňských Slováků (dr. I. Dérera, dr. M. Hodžu, dr. K. Stodoly a ostatních) s českými poslanci ve Vídni. Jejich zásluhou se podařilo překonat ve Svazu českých poslanců programové rozpaky jeho většiny a dosáhnout toho, že Svaz přistoupil od úzce formulovaného českého buržoazního státoprávního stanoviska na formulaci, za kterou stáli v té době nejen Češi, ale i Slo-

V. P l e v z a , Trvalé hodnoty, I. Bratislava 1976; V. P l e v z a , Československá státnost a slovenská otázka v politice KSČ, Bratislava, 1971; L. H o - l o t í k , Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v r. 1917-1918, Bratislava 1958.

29) M e r h a u t C., Dokumenty našeho osvobození, Praha 1919, s. 49.

30) Tamtéž, s. 53.

váci, když žádali spojení "všech kmenů a větví československého národa" v budoucím československém státě. Je známé, že dr. M. Hodža se svými vídeňskými přáteli ze Slovenska zasahoval i zde velmi aktivním způsobem, když pro poslance Staňka formuloval slovenské požadavky, které Staněk včleňoval do programových vyhlášení Českého svazu poslanců. Tak se stalo Slovensko od r. 1917 trvale součástí buržoazního politického programu nejen za hranicemi, ale i doma.

Vedle státoprávního Vyhlášení Českého svazu poslaneckého na Říšské radě, které sice požadovalo český stát, ale v rámci federalizovaného Rakousko-Uherska, odeznělo na tomto zasedání Říšské rady 30.5.1917 ještě státoprávní vyhlášení a právní ohrazení poslanců Antonína Kaliny a Václava Prunara, kteří nebyli členy Českého svazu poslanců. Bylo to současně první státoprávní vyhlášení, které, pod vlivem ruské revoluce, nežádalo zachovat Rakousko-Uhersko a habsburskou dynastii, ale vyslovalo požadavek plné státní samostatnosti a národní nezávislosti. Mimo jiné zdůrazňovalo: "Pročchnuti vědomím obrovské odpovědnosti před vlastním národem ... a přesvědčení, že nynější světodějná doba ... vylučuje jakékoliv kompromisy, nýbrž přímo burcuje každý národ, aby ze vší duše své i ze vší síly své šel za právem ..., prohlašujeme jako volení zástupci českého národa, pevně a slavnostně: ... Po třech letech hrůzovlády svolává vláda Reichsrat ... námi Čechy nikdy za právní půdu neuznaný! - proti němuž i proti té vaší ústavě znova právem svým se ohrazujeme. Veliká Revoluce ruská donucuje v nejvyšší nouzi vládu a kruhy rozhodující k domnělému obnovení života konstitučního! Národ čechoslovácký vítá s bezmezným obdivem a nadšením nejskvělejší vítězství bratrského národa ruského, jenž titanským rozmachem rázem osvobodil celou východní Evropu! ... V dějinné velké chvíli ... národ český prohlašuje slavně tváří v tvář celému světu svou vůli ke svobodě a neodvislosti. Chce svůj vlastní stát, aby volně rozhodoval o svém osudu ... Pro tento první a společný cíl každého sebevědomého národa smí se dovolávat nejen přirozeného práva národního sebeurčení, ... nýbrž i psaného a platného svého historického práva státního! ... Stojte na starém právu zemí Koruny české k samostatnosti státní, žádá v duchu nové demokracie k rozšíření práv sebeurčení na všechny lid československý, utištěný cizím panstvím!"³¹⁾

Vyhlášení poslanců A. Kaliny a V. Prunara v podstatě odpovídalo Manifestu českých spisovatelů s tím, že politicky jeho obsah konkretizovalo a tím se plně ztotožnilo i s programem československého zahraničního odboje reprezentovaného T.G. Masarykem a Československou národní radou.

31) M a l ý J., K státoprávnímu prohlášení poslance A. Kaliny z 30. května 1917, Praha 1927, s. 32-34.

Analogické státoprávní stanovisko jako Český svaz poslanecký zastávala též česká sociálně demokratická delegace 26.-27.6.1917 na konferenci ve Stockholmu. V Memorandu o podmínkách všeobecného míru a řešení národnostní otázky Rakousko-Uherska a Evropy se mimo jiné zdůrazňovalo: "... V důsledcích této zásady (tj. práva každého národa na sebeurčení, pozn. S.M.) nutno každému národu přiznati právo, aby se konstituoval v sjednocený, samostatný celek, nadaný všemi atributy úplné státní neodvislosti ... Vycházejíce z těchto zásadních hledisk, žádáme pro svůj národ český utvoření samostatného státu českého v rámci federativně vybudovaného dunajského soustátí. Žádáme, aby v tomto spolkovém státě dosáhli politického sjednocení všichni příslušníci českého národa, obývající souvislé území, tedy také Slováci. Žádáme pro tento český stát všechny atributy suverenity, na něž může mít nárok stát spolkový a jež jsou omezeny jen tím, co společná říše potřebuje k vedení jednotné zahraniční politiky, k své obraně a zabezpečení svých nejn nutnějších hospodářských a finančních funkcí, tedy také vlastní národní zastupitelstvo a výkonnou moc tomuto zodpovědnou. Samostatnost spolkového státu v rámci říše, jež žádáme pro svůj národ, považujeme ovšem také za právo ostatních národů ..."³²⁾

I toto státoprávní stanovisko vycházelo tedy ze zachování Rakousko-Uherska jako federativního státu s výslovným odmítnutím názorů delegace německé sociální demokracie Rakouska na autonomní řešení problematiky v duchu národnostně kulturní autonomie. Ve vztahu k Slovákům vycházelo taktéž z myšlenky a koncepce "jednotného československého národa".

O něco progresivnější bylo naproti tomu Prohlášení československých sociálních demokratů v cizině, zaslané mezinárodní socialistické konferenci ve Stockholmu koncem května r. 1917. Zdůrazňovalo mimo jiné, že "zahraniční československá sociální demokracie uznává a přijímá národní program neodvislosti a politické samostatnosti ... Rakousko-Uhersko touto válkou a hrůzami za války vykonávanými ztratilo právo na existenci. Žádáme svobodné Čechy a Slováky, žádáme československou republiku."³³⁾ Autorem tohoto Prohlášení byl údajně Masaryk, který usiloval i touto cestou podpořit koncepci Československé národní rady v Paříži.³⁴⁾

Z uvedeného je tedy zřejmé, že ruská únorová revoluce, stupňující se hrůzy války a narůstající vlna národně osvobozovacího boje a lido-

32) M e r h a u t C., Dokumenty našeho osvobození, Praha 1919, s. 61.

33) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1927, s. 267-271.

34) P e r g l e r Ch., Amerika a československá nezávislost, Praha 1926, s. 164.

vého odporu proti válce, monarchii, za národní a sociální práva, za mír, nemohly nemít vliv i na činnost buržoazních českých politiků a předáků české sociální demokracie, jakož i na krystalizaci státoprávních názorů; v jejich politice dochází v první polovině r. 1917 k dalšímu významnému obratu: nezříkali se sice ještě původní proračské státoprávní orientace (mimo zástupce zahraniční československé sociální demokracie), avšak začali ji "vylepšovat" a přizpůsobovat nové situaci, aby později mohli "přesedlat" na novou protirakouskou státoprávní platformu. Celistvost Rakousko-Uherska však zatím zůstávala i nadále státoprávním základem politiky české domácí buržoazie a československé sociální demokracie, protože doufala, že otřes způsobený únorovou ruskou revolucí v podmínkách rakousko-uherské monarchie jí umožní dosáhnout lepší postavení a pozice. Možno současně konstatovat, že česká buržoazní politika se poprvé dovolávala práva sebeurčení národů v rámci monarchie. Zdeněk Tobolka, známý buržoazní historik, charakterizoval situaci české domácí buržoazní politiky v r. 1917 takto: "Vedoucí činitelé Českého svazu stále odhadovali zahraniční situaci tak, že dohodové mocnosti nepomýšlejí na rozčlenění Rakousko-Uherska. Byly utvrzovány ve svém přesvědčení několikerym důvěrným prohlášením samého císaře, přímo daným předsednictvu, že jedná vážně o mír a že každou chvíli může být mír uzavřen ... Na druhé straně tlačilo české buržoazní politiky veřejné mínění doma, které, majíc na mysli ruskou revoluci, myslelo na konec Rakousko-Uherska a doléhalo na Český svaz, aby již s Rakousko-Uherskem vůbec nepočítal."³⁵⁾

Postavení slovenského národa a Slovenska, s ohledem na opožděný hospodářský a politický vývoj, jakož i s ohledem na hospodářské a politicko-kulturní zaostávání celého Uherska za Rakouskem, bylo před vypuknutím první světové války v porovnání s postavením českého národa a českých zemí daleko nepříznivější.

Nepříznivá národnostní, politická a hospodářská situace slovenského národa se začala ještě více vyostřovat po r. 1867, po státoprávním rakousko-uherském vyrovnání, kdy se maďarským feudálně buržoazním třídám podařilo, namísto federativního státoprávního uspořádání, kterého se dožadovaly zejména slovanské národy, vydobýt si dualistické uspořádání monarchie. Vládnoucí vykořisťovatelské třídy rakouských Němců a Maďarů si tak monarchii rozdělily fakticky na dva státy, které sice měly společného panovníka, zahraniční politiku, vojsko, finance,

35) T o b o l k a Z d., Politické dějiny, IV, s. 260.

avšak jejich vývoj začal probíhat samostatně, se zdůrazněním všech specifických podmínek ekonomických, politických, kulturních a sociálních.

Ve vztahu k slovenskému národu a ostatním nemaďarským národnostem se nová státoprávní situace začala projevovat v stupňujícím se maďarském šovinismu, jehož cílem bylo násilně asimilovat nemaďarské národy a realizovat tak starou ideu jednoho maďarského národa jako jediného subjektu uherské státnosti. Tato šovinistická politika vládnoucích vykořisťovatelských maďarských tříd se projevovala v likvidaci slovenských národních institucí, v nerealizaci národnostního zákona z r. 1868, který dával formálně možnost nemaďarským národům zakládat školy s národním vyučovacím jazykem, Apponyiho školskými zákony, které fakticky rušily užívání slovenského jazyka na školách a ve veřejném životě a zaváděly vyučovací jazyk maďarský. Stupňovala se současně perzekuce slovenských politických vůdců, soustavně se snižovalo zastoupení Slováků v uherském parlamentě, záměrně se umrtvoval slovenský politický život.

Nepříznivou politicko-společenskou situaci slovenského národa v tomto období zvýrazňovala i nepříznivá hospodářská situace; v porovnání s českými zeměmi se průmyslová revoluce opožďovala o 50-60 let, nebývalým způsobem narůstalo vystěhovalectví a masová pauperizace. Tato situace proto právem vyvolávala obavy o osud slovenského národa, o jeho další existenci.

Vypuknutí první světové války zapůsobilo na buržoazní slovenskou politiku depresivně a překvapujícím způsobem. Otevřenou protimaďarskou politiku nebylo možné, s ohledem na stupňující se militaristicko-vojenská opatření uherské vlády, realizovat a na podporu maďarské válečné politiky se opět nechtěla slovenská politická reprezentace postavit, protože věděla, že maďarské vládnoucí třídy dobrovolně a na základě dohody nikdy nesplní politické a národnostní požadavky, jak se o tom v minulosti nejednou přesvědčila. Proto zejména z těchto důvodů nastoupila slovenská buržoazní politika cestu pasivní rezistence, pro kterou se rozhodly politické reprezentace i ostatních nemaďarských národností.

6.8.1914 uveřejnil předseda Slovenské národní strany Matúš Dula v Národných novinách Ohlas k národu, ve kterém se hovořilo:

"Aby sa vyhlo nedorozumeniam, aké v pohnutých časoch ľahko môžu vzniknúť, predsedníctvo na celý čas začatej vojny zastavilo všetku činnosť svojej strany a pričínilo sa o to, aby už opovedané shromaždenie slovenských kultúrnych spolkov (t.j. Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Živeny) boli odročené..."

Rozhodnutí Slovenské národní strany našlo podporu u slovenské ve-

řejnosti, která pochopila, že tímto způsobem se Slovenská národní strana chce vyhnout nátlaku ze strany maďarských vládnoucích tříd k podpoře jejich politiky, monarchie a dynastie. Jedině klerikálové, vázaní disciplinou svatoštěpánské katolické církve, aktivně podporovali válku.

Vyhlášení pasívní rezistence však nebylo maďarskými vládnoucími třídami přijato s uspokojením, ale právě naopak: přední slovenští buržoazní politici a s nimi celá řada dalších politických činitelů (asi 600 osob) se dostala do vězení.

Od samého začátku války i v slovenském prostředí se stávalo stále zřejmějším, že cesta Čechů a Slováků k národní a státní samostatnosti se může realizovat v složité vnitropolitické a zahraničněpolitické situaci jedině na základě semknutí a spojení všech sil obou národů, na základě jejich nejužší spolupráce a jednoty. Vzájemně izolované národní akce, jak zkušenosti ukazovaly, vedly do slepé uličky a neměly naději na reálnější politický úspěch. Tuto realitu si uvědomovali i slovenští buržoazní politici. Proto, když otevřená politická činnost byla na Slovensku pro teror a pronásledování nemyslitelná, začali i oni pracovat ilegálně. Podobně jako v českých zemích se i na Slovensku vytvořila mafie, v rámci které čelní slovenští politici a národovci tajně udržovali kontakty a radili se o budoucím vývoji a postupech s českými buržoazními politiky.

Prvé začátky tohoto ilegálního slovenského domácího odboje možno spojovat se skupinou vídeňských Slováků - politiků, kteří ve Vídni, v průběhu války pracovali. Patřil k nim např. dr. Kornel Stodola, dr. Milan Hodža, dr. Ivan Dérer, Ján Cablk a další.³⁶⁾

Tato skupinka, dobře informovaná o vývoji domácí i světové politiky, na základě styků s významnými osobami monarchie a příslušníky jiných národů, začala navazovat spojení s buržoazními politiky i na Slovensku, např. s Matúšem Dulou, A. Štefánikem, J. Fábrym, S. Zochem, D. Jurkovičem, dr. V. Šrobárem, dr. J. Slávikem a dalšími. Taktéž navazovali důvěrné politické styky s vedoucími českými buržoazními politiky při jejich návštěvách na zasedáních delegací ve Vídni. Navazovalo se tak na tradice vzájemných kontaktů ještě před vypuknutím války v Budapešti při zasedáních rakousko-uherských delegací.

Možno konstatovat, že se tak formovala určitá společná politická linie dalšího postupu jakož i určité závěry, zaměřené na realizaci společného politického cíle - vytvoření samostatného československého státu, pravda, v duchu buržoazní koncepce československého zahraničního odboje v čele s Masarykem.

36) G r e č o M., Martinská Deklarácia, Turč. sv. Martin, 1947, s. 35.

Z uvedeného tedy vyplývá, že i když oficiální slovenská buržoazní politika reprezentovaná Slovenskou národní stranou přešla po vypuknutí války do pasivity a rezistence, formovala se v poměrně krátkém časovém období ilegální slovenská mafie, která ve spolupráci s buržoazními českými politiky i s buržoazními slovenskými politiky v Slovenské národní straně připravovala politické spojení Čechů a Slováků ve společném státě. Tuto politickou aktivitu reprezentoval liberálně pokrokový (hlasistický) proud v Slovenské národní straně, který postupně nacházel podporu i u slovenských sociálních demokratů, zejména po druhé ruské revoluci. Tento proud měl i po vystoupení Slovenské národní strany z politické pasivity rozhodující úlohu v slovenské domácí buržoazní politice při vytváření společného buržoazního československého státu (viz dále rok 1918). Naproti tomu dva další proudy v slovenské buržoazní politice - konzervativní a klerikální - dávaly přednost pasivitě. V rozhodujícím období se tyto dva proudy dostaly na podřadné místo ve slovenské politice, což současně odráželo specifické podmínky politické situace na Slovensku v tomto období.

Rovněž slovenská sociálně demokratická strana nastoupila v tomto období politiku pasivní rezistence. Vyjadřovala tím solidaritu se slovenským "občanským blokem", avšak současně zrazovala zásady proletářské třídní politiky a společné dohody na kongresech II. Internacionály o vztazích proletářských stran k válce.

Odklon od politické pasivity a rezistence nastal v slovenské buržoazní politice až v posledním roce války, na začátku r. 1918, a to pod revolučním vlivem Velké říjnové socialistické revoluce. Předehrou k tomu byly oslavy 1. máje v Liptovském sv. Mikuláši, na které slovenští sociální demokrati pozvali jako hlavního řečníka představitele slovenského liberálně pokrokového křídla Slovenské národní strany - hlasistu V. Šrobára; tento přednesl známou rezoluci lidového shromáždění, která žádala mimo jiné uzavření míru a uznání sebeurčovacího práva i pro "uherskou větev československého kmene".³⁷⁾

Tímto činem se po prvé oficiálně ze Slovenska vyhlásilo, že Slováci souhlasí s programem československého buržoazního zahraničního odboje, že se hlásí k myšlence společného státu Čechů a Slováků. Mikulášské shromáždění mělo proto zásadní politický a státoprávní význam nejen v domácím prostředí, ale i pro zahraničí, pro celý tehdejší československý buržoazní zahraniční odboj i přes to, že slovenské požadavky byly v rezoluci vyjádřeny ještě se zřetelem na uherskou stát-
nost a bez výslovného přihlášení se k myšlence společné českosloven-

37) Rezoluce přijatá dne 1. máje 1918 na veřejném lidovém shromáždění v Liptovském sv. Mikuláši, fotokopie.

ské státnosti, což v daném období nebylo ještě možné. Je zřejmé, že takovýto projev, veřejně přednesený a shromážděním občanů schválený, byl velmi očekáván zejména v zahraničí; byl také radostně přijat i v českých zemích. V rezoluci se současně projevila solidarita s analogickými projevy ve Vídni (30.5.1917) a v Praze (6.1.1918 a 14.4.1918) a tím tedy byl dán i shodný projev vůle slovenského lidu s významnými státoprávními událostmi.

Neméně významným impulsem pro skončení politiky slovenské pasivity a aktivní politickou orientaci v duchu politického spojení Čechů a Slováků byly divadelní slavnosti v Praze ve dnech 15.-20.5.1918, konané při příležitosti 50. výročí položení základního kamene pro Národní divadlo, kterých se zúčastnila i početná slovenská delegace. Slavnosti vyzněly v mohutnou politickou manifestaci pro spojení a sjednocení Čechů a Slováků, jižních Slovanů a Poláků ve vlastních národních státech, v duchu práva každého národa na sebeurčení.

Pod bezprostředním vlivem těchto událostí začal se opět aktivizovat slovenský politický život reprezentovaný Slovenskou národní stranou, která nechtěla ztratit politický kredit a byla nucena uvažovat o budoucím vývoji. Proto též Matúš Dula svolal 24.5.1918 první poradu Slovenské národní strany do Turčanského sv. Martina. Slovenské národní strana tak po prvé vystoupila z politické pasivity od vypuknutí války. Přes složitou situaci ve vedení i v straně samotné se tato - na podnět K.A. Medveckého - přihlásila k právu národů na sebeurčení a odmítla další vyčkávání a mlčení. Závěr této porady formuloval Matúš Dula takto: "Slovenské národní strana stojí na stanovisku bezpodmienečného a bezvýhradného práva slovenského národa a na tomto základe vindikuje pre slovenský národ účasť na utvorení samostatného štátu, pozostávajúceho zo Slovenska, Čiech, Moravy a Sliezska. Dula, predseda, sa poveruje, aby v tomto konečnom rozhodnutí uvedomil českého dejateľa v Prahe."³⁸⁾

Tento závěr porady vyjadřoval oficiální politické přihlášení se Slovenské národní strany k společné samostatné československé státnosti; tím se vytvořily základní předpoklady i pro pozdější přijetí Martinské deklarace, která byla logickým vyústěním přihlášení se slovenského národa k společné československé buržoazní státnosti.

Narůstající politická aktivita všech vrstev slovenského národa v závěrečném období první světové války nejenže přinutila Slovenskou národní stranu obnovit politickou činnost, ale vyvolala též potřebu vytvořit jednotný národní orgán, který by svým složením reprezentoval

³⁸⁾ Zápisnice ze dne 24. máje 1918 v Turčanském sv. Martině o poradě Slovenské národní strany, fotokopie.

všechny politické, sociální a ideové složky slovenského národa. Myšlenka vytvořit Národní radu se objevila ještě před vypuknutím první světové války; na jaře r. 1918 navrhoval vytvoření Slovenské národní rady dr. E. Stodola a dr. Hodža.

Vyvrcholením všech příprav pro vytvoření Slovenské národní rady byl 30.10.1918, kdy se do Turčanského sv. Martina, tehdejšího centra slovenského národního života, sešli představitelé z celého Slovenska, ale též z Budapešti, Vídně, Nového Sadu, zástupci všech tehdejších politických směrů národa (narodniari martinského směru, slovensko-katolického směru, liberálno-pokrokového a socialistického).

Na tomto shromáždění - po úvodní řeči Matúše Dula došlo k vytvoření Slovenské národní rady a jejího permanentního Výkonného výboru.³⁹⁾ Jejím předsedou se stal Matúš Dula a tajemníkem K.A. Medvecký. Počet jejích členů se později na základě kooptování ustálil na 76,⁴⁰⁾ Výkonný výbor měl 20 členů.

Takto vytvořená Slovenská národní rada se, po schválení "Deklarace slovenského národa" (Martinská deklarace), kterou se přihlásila k společnému československému státu na základě uplatnění práva slovenského národa na sebeurčení, ujala de facto vlády na Slovensku a stala se v historii slovenského národního hnutí druhou celonárodní politickou reprezentantkou, která funkcí i označením navazovala na léta 1848-1849.

Slovenská národní rada však nerozvinula všechny funkce nejvyššího zastupitelského orgánu slovenského národa v podmínkách buržoazně demokratické revoluce; vydala několik nařízení, starala se o pořádek na slovenském území, o bezpečnost a připravovala přičlenění Slovenska k vytvořenému československému státu.⁴¹⁾

Slovenská národní rada a její Výkonný výbor navazoval též prvé kontakty s občany. Ti se na ni obraceli s žádostmi a návrhy, které byly zaměřeny na různé problémy jejich života.⁴²⁾ O pestré organizátorské činnosti a jejich problémech v chaosu převratových dní svědčí i zachované Zapisnice ze zasedání Výkonného výboru SNR z listopadu a prosince r. 1918, jakož i z ledna 1919.⁴³⁾ Jejich obsah je svědectvím o pestré paletě problémů, které bouřlivý politický a každodenní život přinášel a které bylo zapotřebí řešit.

Podle vzoru Slovenské národní rady a z její iniciativy se též po

39) Medvecký K.A., Slovenský prevrat, III, Bratislava 1930, s. 355-359.

40) Tamtéž, s. 354-355.

41) Medvecký K.A., Slovenský prevrat, II, Trnava 1930, s. 6.

42) Tamtéž, s. 9.

43) Medvecký K.A., Slovenský prevrat, IV, Bratislava 1931, s. 13-36.

30.10.1918 začaly na celém Slovensku vytvářet nové národní orgány - místní, okresní a stoliční národní rady, národní výbory a ozbrojené skupiny - slovenské gardy, které usilovaly realizovat mnohá revoluční opatření ve prospěch pracujících. Vytvořila se tak fakticky první slovenská demokratická organizace státní moci v čele se Slovenskou národní radou v podmínkách buržoazně demokratické revoluce, usilující o realizaci národních a demokratických cílů.

Vzniklá buržoazní československá státnost však nechtěla a neměla zájem na využití této první buržoazně demokratické slovenské organizace státní moci na území Slovenska; buržoazně demokratické národní orgány byly v krátkém čase zlikvidovány nařízením ministra - zplnomocněnce vlády ČSR pro správu Slovenska č. 6/1919 a 272/1919 adm. o rozpuštění slovenských národních rad a výborů ze dne 8.1.1919: "Je-likož je nemožné a nebezpečné, aby ve vytvořeném státě vedle sebe působily dvě organizace v oboru politickém, soudním a národohospodářském, a aby se vyhlo zmatku a zasahování do pravomocí úředních měřítek ze strany národních rad a výborů: z těchto příčin tedy všechny, na území ČSR vytvořené národní rady a národní výbory rozpouštím a jejich dosavadní pravomoc zrušuji". Nařízení nabylo účinnosti dnem 23.1.1919

Úřední akt zplnomocněného ministra pro Slovensko současně dokumentuje, že Slovenská národní rada v Turčanském sv. Martině fakticky vládla na Slovensku - i když nikoliv neomezeně - od 30.10.1918 do 23.1.1919. Historie jednoznačně ukázala, že to byl nesprávný a osudný krok při rozvíjení buržoazní československé státnosti, determinovaný čechoslovákismem, který tímto definitivně ztrácel dočasný pozitivní charakter a začal se projevovat negativním a rozkladným způsobem; byl to současně projev omezeného buržoazního byrokratického centralismu, který se stal dalším osudným pilířem výstavby nového československého státu.

Z uvedeného vyplývá, že i domácí slovenská buržoazie, zejména její liberálně pokroková část (hlasisti), podporovaná slovenskou sociální demokracií, se přihlásila k myšlence společného československého státu, ve kterém by politické zájmy slovenského národa reprezentovala Slovenská národní rada. Vytvořily se tak státoprávní předpoklady pro možnou národně politickou samosprávu (autonomii) Slovenska v rámci buržoazního Československa, které však pro odpor silnější čechoslovakistické a centralistické buržoazie byly v krátkém období zlikvidovány. Čechoslovakisticko-centralistickou buržoazní koncepcí společného státu potvrdila v tomto období již dočasná ústava - zákon č. 37/1918 Sb. z. a n. ze dne 13.11.1918 a definitivně potom buržoazní ústava ČSR z 29.2.1920, která rozhodla o politickém charakteru československého státu jako diktatury buržoazie.

3. VELKÁ ŘÍJNOVÁ SOCIALISTICKÁ REVOLUCE A VZNIK STÁTU ČECHŮ A SLOVÁKŮ

Mimořádně hluboký vliv na národně osvobozovací boj českého a slovenského národa, jakož i na národně osvobozovací a sociální boj všech utlačovaných národů na celém světě měla Velká říjnová socialistická revoluce (viz zejména uvedený vývoj od r. 1917).

Československá buržoazní historiografie, právě tak jako historiografie zejména západních buržoazních států, po dobu trvání předmnichovské buržoazní Československé republiky šířila jednostranné, buržoazii sloužící názory o tom, že výlučnou zásluhu na vzniku Československa měl pouze československý zahraniční a domácí odboj v čele s T. G. Masarykem, orientovaný na Dohodové mocnosti a jejich pomoc. Tyto názory jsou zejména západní buržoazní historiografií rozšiřovány i v současnosti; jejich cílem je "dokazovat" nerozlučné spojení československé státnosti se Západem, západní buržoazní kulturou, buržoazní demokracií, s buržoazním politickým systémem a negovat tak zásadní vliv Velké říjnové socialistické revoluce na vznik Československa, jakož i význam lidových mas a jejich názorů na národnostní a sociální uspořádání československého státu.

Velká říjnová socialistická revoluce, její program a výsledky, především nebyvalým způsobem revolucionovala nejširší masy českého a slovenského proletariátu a ostatních pracujících doma i na frontách první světové války.⁴⁴⁾

Český a slovenský proletariát jakož i široké masy pracujících svým třídním instinktem velmi rychle postřehly, že vítězství socialistické revoluce, zrod Ruské sovětské socialistické republiky a realizace zásadních revolučních politických, hospodářských, národnostních a zahraničně politických přeměn jsou mohutným podnětem a cílem i jejich vlastního zápasu za národní a sociální osvobození. Proto "ruský příklad" vyvolával vlnu radikalizace a bojových vystoupení pracujících doma i vojáků na frontách první světové války, naléhavé výzvy vládnoucím německým a maďarským třídám ke skončení nesmyslné a protilidové války, jakož i důrazné požadavky realizace zásadních národnostních i sociálních přeměn ve prospěch všeho pracujícího lidu. Historické dokumenty vítězně socialistické revoluce v Rusku - Dekret o míru a Deklarace práv národů Ruska, jakož i další revoluční opatření so-

44) Viz J. G a l a n d a u e r, Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v české společnosti, Praha 1977; L. H o l o t í k, Októbrová revolúcia a národno-oslobodzovacie hnutie na Slovensku v r. 1917-1918, Bratislava 1958; J. K ř í ž e k, Vznik Československa, Praha 1978; V. P l e v z a, Trvalé hodnoty I., Bratislava 1976, Přehled dějin KSČ, Praha 1976 a další díla.

větské moci v oblasti politické, ekonomické, sociální a kulturní - nebývalým způsobem ovlivňovaly boj pracujících mas za mír, národní i sociální osvobození. Revoluční akce lidových mas naplnily prakticky celý rok 1918 a dovedly zápas českého a slovenského národa za vytvoření samostatného státu, národnostně i sociálně spravedlivého, až k vítěznému dovršení v říjnu r. 1918.

Podstatou nesmírného vlivu Velké říjnové socialistické revoluce na národně osvobozovací boj našich národů a na vznik samostatného československého státu byla skutečnost, že socialistická revoluce uměla pod vedením strany nového typu - bolševické strany na čele s V.I. Leninem - harmonicky spojovat sociální a národní cíle revoluce, že tyto požadavky a cíle jasně, jednoznačně a srozumitelně formulovala a v praxi též před celým světem realizovala. I další revoluční dekrety sovětské moci o vyvlastnění státního půdy, o znárodnění průmyslu a bank, o nové proletářské organizaci státního, společenského a hospodářského života, jakož i důsledná mírová zahraniční politika mladého sovětského státu, nemohly zůstat bez mimořádného ohlasu ani v našich podmínkách, ani v ostatních zemích světa.

Velká říjnová socialistická revoluce důsledným vyhlášením a realizací práva národů na sebeurčení až do oddělení jednoznačně podporovala a upřesňovala spravedlivý boj všech potlačených národů Rakousko-Uherska, což objektivně pomáhalo i české a slovenské buržoazii, která se dostala do čela československého zahraničního i domácího odboje. Buržoazní politikové na jedné straně byli nuceni pozitivně hodnotit v sovětském Rusku realizované právo národů na sebeurčení, na druhé straně však měli panický strach z revolučního vývoje, z realizovaných socialistických přeměn, harmonicky spojovaných s realizací práva národů na sebeurčení.

E. Beneš jako jeden z vedoucích politiků buržoazního zahraničního československého odboje proti Rakousko-Uhersku v souvislosti s hodnocením "ruské revoluce" konstatoval: "My v Paříži jsme pozorovali celý vývoj ... s radostí i se starostmi. Věděli jsme, že revoluční Rusko svou ideologií, svými cíli a snahami i svými sympatiemi musí jít s námi. Všechny vládní deklarace hovořily o demokracii a svobodě národů výslovně, přímo nebo nepřímo se stavěly proti Rakousko-Uhersku a za osvobození potlačovaných středoevropských národů ... Proto jsem nepodceňoval ohromný ideový dosah ruské revoluce jako takové, ať pro vývoj poválečné Evropy a Ruska, ať pro její vliv na válku, či pro spojeneckou diplomacii vůbec a tím i na problém říše habsburské a na otázku našeho osvobození ... Jestliže nepomohlo Rusko porobeným národům svým politickým programem, anebo od r. 1917 bojem na frontách, pomohlo jim vydatně svou revolucí. Západoevropské diplomacie, která

nám dosud pomáhala z důvodů mocenských nebo taktických, nemohla jít nyní zpět: vynořily se tu nové nepřemožitelné síly ideové a morální, které její dosavadní kroky v náš prospěch sankcionovaly. A na druhé straně, v státech střední Evropy, tyto síly působily ohromujícím dojmem: revolucionovaly masy, ohrožovaly autokracii každého druhu, rozvracely národnostně smíšené státy, stěžovaly vedení války, i když na druhé straně vlády těchto států obratně ve svůj prospěch politicky i vojensky využívaly revolučního chaosu, který vznikl v Rusku ...⁴⁵⁾

Je samozřejmé, že sociální a socialistický program Velké říjnové socialistické revoluce nebyl už pro politické vůdce české a slovenské buržoazie, avšak ani tzv. socialistických stran, přijatelný. V tomto směru buržoazní politici nevyslovovali uznání revoluci, ale vyslovovali vážné obavy ze strachu před "bolševismem", volali po pořádku, pokoji, právní jistotě apod.

Velká říjnová socialistická revoluce a vítězství ruského proletariátu vedeného bolševickou stranou, otřásl základy Rakousko-Uherské monarchie. Došlo k prudkému vzestupu revoluční vlny, což se projevovalo v nebyvalém rozvoji stávkového hnutí, demonstrací proti válce i ve zvýšené aktivitě sociálně demokratických stran.⁴⁶⁾ Pro český a slovenský lid měla Velká říjnová socialistická revoluce význam nejen z hlediska sociálního - v tom, že ukazovala cestu, jak odstranit kapitalistický vykořisťovatelský systém - ale současně i z hlediska národnostního, protože na základě jednoznačně vyhlášeného práva národů na sebeurčení až do oddělení začala v praxi řešit složitou národnostní otázku v mnohonárodnostním Rusku. Požadavek práva národů na sebeurčení a jeho praktická realizace pod vedením proletariátu a bolševické strany jakoby najednou vyjasnily to, za co utlačované národy Rakousko-Uherska dlouho, živelně, bez jasného konečného cíle bojovaly proti německým a maďarským vládnoucím třídám.

Právo národů na sebeurčení až do oddělení spojené s vítězstvím Velké říjnové socialistické revoluce se tak stalo kvalitativním zlomem v národně osvobozovacím boji českého a slovenského národa; otřásl současně i plány dohodových mocností na zachování monarchie a dostalo se definitivně do povědomí nejširších mas českého a slovenského lidu. Současně výrazným způsobem ovlivnilo též politiku domácí české a slovenské buržoazie, která až do Velké říjnové revoluce lavírovala a taktizovala při vytyčování nového státoprávního programu, protože v zá-

45) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce I., Praha 1927, s. 317-318.

46) H o l o t í k L., Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v r. 1917-1918, Bratislava 1958; J. G a l a n d a u e r, Ohlas Velké říjnové revoluce v české společnosti, Praha 1977; V. P l e v z a, Trvalé hodnoty, I., Bratislava 1976, Přehled dějin KSČ, Praha 1976.

sadě nepomýšlela na likvidaci monarchie a vytvoření samostatného československého státu.

Ani sociálně demokratická strana neměla jasný národnostní program; proto i její politiku v národnostní otázce - a nejen v této - postavila Velká říjnová socialistická revoluce do ostrého protikladu s požadavky nejširších lidových mas.

Negativní skutečností v tomto složitém revolučním procesu bylo však to, že chyběla pevná, marxisticko-leninsky orientovaná strana proletariátu, která by dokázala usměrnit živelnou, neorganizovanou revoluční vlnu a proces, jako tomu bylo v sovětském Rusku. Proto se též stalo, že myšlenky Velké říjnové socialistické revoluce, mimo třídně determinovaného a omezeného využití práva národů na sebeurčení především českou buržoazií, se v podmínkách hegemonie české a slovenské buržoazie v národně osvobozovacím boji nemohly realizovat a stávaly se pro proletariát a masy pracujících pouze perspektivou budoucí revoluční činnosti - avšak to bylo možné za předpokladu, že se vytvoří též revoluční, marxisticko-leninská strana proletariátu i v našich podmínkách.

Jediným politikem v Československé sociální demokracii, který po Velké říjnové socialistické revoluci začal hledat novou orientaci, vlastní třídní, marxistickou a proletářskou orientaci, která by se nepodřizovala buržoaznímu nacionalismu, buržoazním politickým stranám, byl Bohumír Šmeral.

Zvláště významným dokumentem hledání revoluční orientace se stala stať B. Šmerala "Komunistický manifest a naše státoprávní deklarace", publikovaná v časopise Akademie.⁴⁷⁾

B. Šmeral napsal tuto stať v březnu r. 1918 při příležitosti 70. výročí Manifestu komunistické strany; pokusil se v ní vyjádřit názor, jak by měla vypadat a k čemu by měla vést samostatná třídní politika Československé sociální demokracie, včetně jejích státoprávních aspektů. Zdůraznil zejména, že "kořeny útisku dělnické třídy jsou v nespravedlivých majetkových poměrech, a proto podstatná změna majetkových poměrů, odstranění soukromého vlastnictví, musí být pro proletariát hlavním cílem, k němuž má soustředit všechno své úsilí a k jehož prosazení nechť slouží dobytá politická moc ..."48)

B. Šmeral tak odvážným způsobem nastolil myšlenku, že dělnické třídě nestačí vybojovat jen samostatný stát, ale že musí uskutečnit i nejzákladnější úkol proletariátu - socialistickou revoluci. Tím současně načrtl poprvé i základ socialistické koncepce

47) B. Š m e r a l , Historické práce, Praha 1961, s. 128 an.

48) Tamtéž, s. 133.

československé státnosti jakožto třídní protiklad buržoazní koncepce československé státnosti prosazované Masarykem.

Na analýze vnitřní a mezinárodní situace dokazoval, že byly vytvořeny objektivní podmínky, aby dělnictvo svrhlo kapitalistickou nadvládu. Současně zdůrazňoval nutnost společného boje proletariátu celého Rakousko-Uherska. Toto hnutí, žel, bylo živelné, bez internacionální marxistické strany; v jeho čele stáli oportunističtí vůdci, kteří jednotnou dělnickou organizaci rozbili a znemožnili společný internacionální postup všeho dělnictva Rakousko-Uherska.

B. Šmeral správně zdůrazňoval zásadní význam jednoty dělnictva v proletářské revoluci. Současně však podcenil úlohu národně osvobozovacího boje národů monarchie, včetně boje českého a slovenského národa; domníval se, že "státoprávním vyhlášením" z 30.5.1917 se vytvořil základ k vyřešení národnostní otázky tak, jak ho formulovala buržoazie; ponechával tedy řešení národnostní otázky buržoazii a nedocenil potřebu, aby se do čela národněosvobozovacího boje dostala dělnická třída, která by tak vytvořila nevyhnutelné východiště pro splnění konečného cíle dělnické třídy.

Přesto však v osobě B. Šmerala, v jeho názorech a důsledných třídních a internacionalistických hodnoceních významu VŘSR se projevovalo úsilí o hlubší pochopení těchto historických událostí, jakož i náznaky zrodu budoucí marxistické levice.

Velká říjnová socialistická revoluce i za této situace ovlivnila především boj za vytvoření samostatného československého státu na základě práva našich národů na sebeurčení až do oddělení.

Revoluční situace na konci r. 1917 a v průběhu celého roku 1918 rozhodujícím způsobem zapůsobila i na státoprávní orientaci české a slovenské buržoazie zejména doma. Urychlovala proces opouštění pro-rakouské a prouherské orientace a přechod na protirakouskou a protíuherskou platformu cestou vytvoření samostatného československého státu. Výrazem tohoto zlomu se stala tzv. tříkrálová deklarace ze 6. 1. 1918, ve které se už jednoznačně projevoval vliv Velké říjnové socialistické revoluce v podobě požadavku svobodného sebeurčení národů jako východiště nového poválečného uspořádání Evropy a světa. Mimo jiné se v ní výslovně hovořilo: "Jsme povinni určitě a jasně za lid český a za zotročenou a politicky umlčenou slovenskou větev v Uhrách vyznačiti svoje stanovisko k nové úpravě mezinárodních poměrů... Nové Rusko při svém pokusu o všeobecný mír vložilo do stěžejních mírových podmínek zásadu sebeurčení národů tak, aby národové svobodnou vůlí rozhodly o svém životě a usnesly se, chtějí-li budovati stát samostatný, či tvořiti státní celek ve spolku s jinými národy... Trpce žalujeme, že náš národ byl zbaven své samostatnosti státoprávní i svého

práva na sebeurčení umělými volebními řády, vydán nadto panství německé menšiny a německé centralistické byrokracie. Slovenská větev naše stala se pak obětí brutálnosti maďarské a neslýchaného násilnictví v státě, jenž přese všechny zdánlivé konstituční formy zůstává nejtemnějším koutem Evropy ... N á r o d n á š h l á s í s e o s v o u s a m o s t a t n o s t , opíraje se o své historické právo státní a jsa prodchnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské přispěti mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznáváje v tomto státě národním menšinám plná rovná práva národní.

Vedeni jsouce těmito zásadami protestujeme slavnostně proti odmítání práva sebeurčení národů při jednání mírovém a žádáme, aby ve smyslu práva toho zabezpečeny byly všem národům, tedy i našemu, účast a plná volnost obhájití svých práv na mírovém kongresu.⁴⁹⁾

Z uvedeného vyplývá, že čeští buržoazní poslanci - s vědomým odvoláním se na revoluční události "nového Ruska" - přešli již plně na platformu vytvoření samostatného československého státu na základě práva národů na sebeurčení až do oddělení a historického státního práva českého. Čeští buržoazní poslanci, vzhledem k obrovskému revolučnímu tlaku lidových mas v duchu myšlenek Velké říjnové socialistické revoluce, jakož i vzhledem k celkové zahraniční a vojenské situaci, nemohli už při státoprávních prohlášeních setrvávat na platformě reformovaného resp. federalizovaného Rakousko-Uherska, ale byli přímo donuceni rychle z této platformy ustupovat, jestliže se nechtěli dostat do absolutní izolace ze strany pracujících mas našich národů. Tento jejich nový politický a státoprávní kurs pochválil i E. Beneš v memorandu o československé otázce, které předložil britskému ministru zahraničních věcí A.J. Balfourovi dne 10.5.1918.⁵⁰⁾

"Přísaha československého národa" z 13.4.1918 napsaná poslancem Fr. Soukupem a uvedená řečí Al. Jiráka se již nesla v tomto duchu. Zdůrazňovala a oslavovala především samostatnost československého národa, nacionální stránku revolučního pohybu, avšak bez jakékoliv další sociální perspektivy.

V analogickém duchu vyznívala i rezoluce lidového shromáždění v Liptovském sv. Mikuláši z 1.5.1918 (viz výše).

Vykrystalizované státoprávní stanovisko o utvoření samostatného

49) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1927.

50) Tamtéž, s. 335-336.

československého státu na základě práva na sebeurčení národů bylo akcentováno též v projevu buržoazního Národního výboru československého při jeho ustavení 13.7.1918: "... Poslání Národního výboru československého jest dáno příkazem této doby: v soustavné práci shromažďovati, pořádati a vésti všechny veliké duševní, morální a hmotné síly v národě k dosažení toho co jest nejvyšším, nezadatelným právem každého národa a co nemůže a nebude odpíráno také národu našemu: právo sebeurčení v samostatném, demokratickém státě československém s vlastní správou ve vlastním domě a pod vlastní svrchovaností...⁵¹⁾

V Praze se však 6.9.1918 ustavila též Socialistická rada; vytvořili ji zástupci sociální demokracie a české strany socialistické. Socialistická rada byla zvláštní součástí Národního výboru; na pléně Národního výboru předkládali členové Socialistické rady návrhy připravené na zvláštních schůzích. Socialistická rada reprezentovala vzestup revolučních nálad a radikalizace lidových mas a měla získat opět důvěru členů socialistických stran.

V programovém vyhlášení zdůrazňovala, že bude bojovat nejen za samostatný stát, ale též za socialistické požadavky a přeměny. Některá její opatření vzbuzovala naději, že se ještě může dosáhnout toho, aby vedení revolučního pohybu přešlo nakonec do rukou dělnických vůdců. Projevilo se to výrazně zejména při generální stávce 14.10.1918, která měla být původně jen výstražnou akcí proti rabování českých zemí vídeňskými úřady, avšak přerůstala do významné politické akce. Z iniciativy levicových sil v Socialistické radě (B. Šmerala, B. Vrbenského, L. Landové-Štychové) mělo dojít k vyhlášení samostatné československé republiky, avšak na socialistických základech. Mocenské orgány monarchie a reprezentanti NV označili aktivitu Socialistické rady za zradu národních zájmů, za pokus o bolševický převrat a původně zamýšlený rozsah generální stávky podstatně omezily. Přesto však došlo k demonstracím a k vyhlášení samostatné československé socialistické republiky na mnohých místech země. Polarizace dělnického hnutí byla tak jednoznačná. Dříve, než se mohla dále rozvinout, přistoupilo vedení sociální demokracie k další spolupráci s občanskými stranami a 20.10.1918 - v zájmu "upevnění jednoty" - podřídilo Socialistickou radu plně buržoaznímu Národnímu výboru. Tím současně završilo pravicově oportunistickou orientaci sociální demokracie před skončením první světové války; nepostavilo se do čela revolučního pohybu lidových mas, ale naopak se dobrovolně a zbaběle podřídilo buržoazii tehdy, když už dozrály objektivní i subjektivní

⁵¹⁾ B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1927 s. 388-390.

podmínky pro revoluční svržení rakousko-uherské monarchie a realizaci socialistických opatření. Výrazem toho byly i letáky, ve kterých se sociální demokracie uspokojovala pouze s národním osvobozením a vůbec nenastolovala otázku osvobození sociálního.⁵²⁾

Národní výbor byl nesmírně překvapen rychlým spádem událostí a možno říci, že byl nakonec téměř donucen vyhlásit československou samostatnost, jestliže neměly být vážně ohroženy třídní zájmy české i slovenské buržoazie. Učinil tak po dorozumění s rakouskými byrokraty na místodržitelství a na pražské policii a zabezpečil si dokonce i souhlas vojenského velitelství. České buržoazii podporované svým slabším partnerem - buržoazií slovenskou - se tak podařilo uvést do života celonárodně přijímanou a podporovanou ideu samostatné československé státnosti a současně převzít veškerou státní moc, klidně a nerevolučně, takže 28. říjen 1918 vypadal v Praze, jak to charakterizoval Z. Nejedlý, "jako spořádaná národní slavnost".

Ke klidnému přechodu do nových poměrů nesporně přispěla i skutečnost, že český a slovenský proletariát sám vřele přivítal vytvoření samostatného československého státu a díky oportunistické politice sociální demokracie a ostatních "socialistických" stran žil dočasně v iluzi, že nový stát, který umožnil národní osvobození, přinese i osvobození sociální a stane se postupně - evolucí - státem socialistickým.⁵³⁾

Proto se s velikým spontánním nadšením setkalo vyhlášení prvního zákona o vzniku samostatného československého státu 28.10.1918 a uveřejnění Deklarace slovenského národa (Martinské deklarace) z 30.10.1918, od kterých všechen český a slovenský lid očekával, že vytvoří pevný základ pro další národnostní, hospodářský a zejména též sociálně spravedlivý život ve společném státě.

Vliv Velké říjnové socialistické revoluce na vznik samostatného československého státu, jak vyplývá z uvedeného, se tedy projevil za daných třídněpolitických podmínek a rozložení sil, především prostřednictvím akcentace práva každého národa na sebeurčení až do oddělení v českém a slovenském národně osvobozovacím hnutí, které se též na vítěznou "ruskou revoluci" v tomto směru jednoznačně odvolávalo. Dokladem toho jsou závěrečné politické a státoprávní dokumenty adresované do zahraničí i do domácího prostředí, které na základě sebeurčovacího práva národů požadovaly vytvoření samostatného československého státu.

52) Boj o směr vývoje československého státu, I, Říjen 1918- červen 1919, NČSAV, Praha 1955.

53) Venkov, 6.10.1918, Rezoluce NV a Svazu českých poslanců.

Socialistický program Velké říjnové revoluce však zůstal - vzhledem k uvedenému nepříznivému poměru třídních sil - jen ideovým programem budoucí politické aktivity a bojů českého a slovenského proletariátu a jeho marxisticko-leninské strany, která vznikla až v r. 1921.

Dočasně se též projevil bezprostřední vliv Velké říjnové socialistické revoluce v pokusu o vytvoření slovenské socialistické státnosti v podobě vzniku Slovenské republiky rad 16.6.1919 v Prešově.⁵⁴⁾ Byl spojen se vznikem Maďarské republiky rad a s její všestrannou pomocí. Slovenská republika rad vznikla z iniciativy proletariátu východního Slovenska a byla prvním pokusem o vytvoření socialistického státu jako diktatury proletariátu na území ČSSR. Byla i prvním předobrazem současné Slovenské socialistické republiky, která je součástí federativní Československé socialistické republiky. Vzorem pro vytvoření tohoto prvního socialistického státního útvaru na našem území byly též zkušenosti Ruské sovětské federativní socialistické republiky, zvláště též rady V.I. Lenina a ostatních vedoucích činitelů mladé sovětské republiky, které ovlivňovaly program slovenské socialistické sekce v Uhrách jako politicko-ideového východiska vzniku Slovenské republiky rad.⁵⁵⁾

Třeba současně připomenout, jak to konečně vyplývá i z programu slovenské socialistické sekce v Uhrách, že vedoucí orgány této republiky ani před, ani po vyhlášení Slovenské republiky rad nechápaly vznik státu diktatury proletariátu na Slovensku jako izolovaný jev: vždy vycházely z přesvědčení, že revoluční vlna se přenese též na Moravu a do Čech a vytvoří se společný proletářský stát organizovaný po vzoru Ruské sovětské federativní socialistické republiky, tedy na federativních základech. Neodmítaly tedy uplatnění sebeurčovacího práva slovenského národa v říjnu r. 1918 v podobě vzniku společného československého státu, bojovaly však o plné naplnění jeho národnostního, avšak i sociálního obsahu na principech diktatury proletariátu a důsledného uplatnění práva národů na sebeurčení.

Slovenská republika rad měla a chtěla být východiskem pro vznik společného socialistického státu Čechů a Slováků; v tomto smyslu se nesly i závažné politické projevy jejích vedoucích činitelů, kteří si uvědomovali nejen dávné společné historické tradice a osudy českého a slovenského národa, ale též vůli spoluvytvářet společnou československou státnost, jakož i sílu spojeného českého a slovenského proletariátu v boji proti kapitalismu na společném státním území.

54) Slovenská sovietská republika v r. 1919, SVPP, Bratislava 1955.

55) Červené noviny, č. 42 z 31.5. a č. 43 z 1.6.1919.

V telegramu předsedy slovenské Revoluční vládní rady Antonína Janouška adresovaném československé vládě v Praze se mimo jiné hovořilo: "Naší nejvšestranější snahou je tedy žít v nejužší státní, nedělitelné spojitosti s českým proletariátem, který je krví naší krve. Soudruhům našim na Moravě, ve Slezsku a v Čechách prohlašujeme, že nestojíme v naprosto žádném nepřátelství a válečném stavu a všemi prostředky a při všech příležitostech dáváme najevo naše soudružské a bratrské cítění s českým proletariátem, že s ním chceme v nedělitelném svazku pracovat pro všeobecný mír a pro uskutečnění vlády proletariátu všech národů".⁵⁶⁾

Slovenská republika rad, vzdor složitosti situace, chybám i omylům, které zákonitě provázely boj slovenského proletariátu při pokusu o vytvoření socialistického státního útvaru pod vlivem revolučních idejí Velké říjnové socialistické revoluce, stala se v boji o realizaci socialistického Československa historickým mezníkem a revolučním příkladem. Vývoj událostí však tehdy nešel očekávaným směrem světové proletářské revoluce a vytvoření světové federativní republiky rad. Podmínky pro tuto revoluční koncepci nebyly zralé. Slovenská republika rad zanikla po ústupu maďarské Rudé armády. Maďarská republika rad podlehla vnitřním a vnějším kontrarevolučním silám, které přivedly k moci horthyovský fašismus. Ani český a slovenský proletariát nezvítězil v boji o moc ve státě v kritickém období let 1918-1920. V tomto boji zvítězila česká a slovenská buržoazie a vítězství potvrdila i ústavou z r. 1920.

Vznik Slovenské republiky rad v r. 1919 jakož i boj českého a slovenského proletariátu a ostatních pracujících v letech 1918 - 1920 o charakter společného státu se staly zdrojem poučení zejména v tom, že národní a sociální osvobození pracujících je možné realizovat jen tehdy, jestliže se proletariát stane vedoucí silou národa, jestliže se stane hegemonem národní a demokratické revoluce a vytvoří tak předpoklady pro vítězství revoluce socialistické. To všechno je však uskutečnitelné pouze za předpokladu, jak to potvrdily především sovětské zkušenosti, že proletariát si vytvoří vlastní revoluční stranu marxisticko-leninského typu. Zárodky takovéto strany českého a slovenského proletariátu pod vlivem vítězství Velké říjnové socialistické revoluce vznikly již v mladém sovětském Rusku, když nejuvědomělejší čeští a slovenští dělníci, kteří prožívali socialistickou revoluci na území sovětského Ruska a pomáhali aktivně při jejím zrodu, vytvořili v máji r. 1918 v Moskvě Československou sekci při Komunistické straně

⁵⁶⁾ Robotnícke noviny č. 60 z 26.6.1919, Slovenská sovietská republika v r. 1919, SVPL, Bratislava 1955, Prílohy s. 351-352.

Ruska (bolševiků), která se stala první revoluční organizací československého proletariátu a předchůdkyní KSČ.

Zásadní význam Velké říjnové socialistické revoluce pro vznik samostatného československého státu je tedy nesporný a jednoznačný, což dokumentovali i buržoazní politici, kteří se dostali do čela čs. národně osvobozenického boje proti Rakousku-Uhersku, zejména E. Beneš. Historický význam Velké říjnové socialistické revoluce musela respektovat i česká a slovenská buržoazie a její imperialističtí dohodoví spojenci. Donutila českou a slovenskou buržoazii a imperialistické dohodové mocnosti, aby s plnou vážností braly v úvahu právo každého národa na sebeurčení až do oddělení a zásadně zrevidovaly původní plány na zachování Rakousko-Uherska.

Dohodové imperialistické mocnosti, aby čelily obrovskému vlivu Velké říjnové socialistické revoluce na utlačované národy Rakousko-Uherska i ostatního světa, byly nuceny ústy prezidenta Wilsona proklamací právo národů na sebeurčení a naplňovat ho vlastním třídním obsahem. Jestliže se Masarykova Československá národní rada až do roku 1917 a ještě začátkem roku 1918 marně snažila získat vlády států Dohody pro myšlenku samostatného československého státu, potom především pod revolucionujícím vlivem Velké říjnové revoluce se tyto státy rozhodly uznat Československou národní radu za představitelku budoucího samostatného státu, aby si tak současně zabezpečily další vliv na jeho vývoj (stalo se tak v období od 29.6. do 2.9.1918).

Velká říjnová socialistická revoluce též zásadním způsobem urychlovala proces ideové a politické diferenciací v rámci oportunistické a reformistické, prorakousky orientované československé a slovenské sociální demokracie. Její národnostní a sociální program postupně realizovaný v praxi, začal výrazným způsobem ovlivňovat formování marxistického křídla v těchto stranách a urychlovat proces ideové a politické diferenciací v řadách českého a slovenského proletariátu a ostatních pracujících našich národů.

Proniknutí revolučních idejí Velké říjnové revoluce do československého dělnického hnutí vyústilo nakonec do vzniku marxisticko-leninské strany československého proletariátu - do vzniku KSČ v r. 1921, která se stala hlavní organizátorkou a vůdkyní dělnické třídy a všeho pracujícího lidu v boji za přeměnu buržoazního československého státu ve stát socialistický, ve stát diktatury proletariátu.

KSČ jako rozhodující subjekt revolučního boje dělnické třídy a ostatních pracujících našich národů a národností tvořivým způsobem využívala a rozvíjela odkaz Velké říjnové socialistické revoluce a

bolševické strany v podmínkách buržoazní československé republiky a mobilizovala dělnickou třídu a masy pracujících do boje za skutečně lidové a demokratické Československo.

V kritických letech 1938-1939 byla jedinou politickou stranou, která se postavila na obranu Československa proti nástupu a útoku domácího a německého fašismu, na obranu buržoazního Československa, za záchranu buržoazní československé státnosti před fašismem. Po její likvidaci v letech 1939-1945 se plně postavila do čela národně osvobozovacího boje našich národů za její obnovení na nových sociálních a národnostních základech, po boku prvního socialistického státu na světě - SSSR. Výsledkem tohoto těžkého boje všech demokratických a antifašistických sil vedených KSČ po boku SSSR v rámci protifašistické koalice bylo obnovení nového, avšak lidově demokratického Československa, ve kterém v Únoru 1948 zvítězila socialistická revoluce a vznikl generací očekávaný socialistický stát na základech diktatury proletariátu. Teprve tento nový socialistický stát Čechů a Slováků a ostatních národností plně vyřešil všechny sociální, politické, hospodářské a národnostní problémy, s kterými zápasilo buržoazní Československo, jež nebylo schopné, vzhledem na svou třídní podstatu, je vyřešit.

Současná československá federativní socialistická státnost stala se kvalitativně vyšší formou společné československé státnosti v porovnání s buržoazní čs. státností, protože v plném a neomezeném rozsahu umožnila a umožňuje národní osvobození a rozvoj našich národů a národností a současně i osvobození sociální, osvobození dělnické třídy a všech pracujících od kapitalistického vykořisťování a útlaču. Až po vítězství socialistické revoluce v našich podmínkách se mohla v plném rozsahu realizovat suverenita všeho československého lidu a suverenita našich národů a národností vyjádřená vznikem a všestranným rozvojem Československé socialistické republiky, společného federativního státu Čechů, Slováků a ostatních národností.

Závěr.

Vznik Československé republiky před 60 léty byl obrovským pokrokem proti reakčnímu Rakousku-Uhersku. Buržoazně demokratická československá republika nahradila reakční monarchii, v níž se proplétaly feudální přežitky s moderním kapitalismem. Český národ po 300 letech znovu získal vlastní státnost, slovenský národ byl zachráněn před národním zánikem. Vznik společného a samostatného československého státu navazoval na hluboké historické tradice společné státnosti předků našich národů, na pokrokové tradice česko-slovenských vztahů, vzájemnosti a spolupráce, které vyústily do myšlenky politického a státního spojení našich národů. Vznik Československa byl současně završením procesu, v němž se Češi a Slováci zformovali v novodobé buržoazní náro-

dy, byl předpokladem jejich dalšího vývoje. Vytvořil se prostor i pro organizovaný boj dělnické třídy a pracujících mas našich národů a národností za úplné národní a sociální osvobození, který byl nepoměrně větší ve srovnání s podmínkami v rakousko-uherské monarchii.

Dosažený pokrok byl však historicky omezený. Buržoazní Československo nemohlo pro svůj třídní charakter uskutečnit ani sociální ani národní osvobození českého a slovenského lidu, českého a slovenského národa. Nemohlo ani, jak ukázal další dějinný vývoj vedoucí k Mnichovu, trvale zajistit národní a státní nezávislost.

Novou a kvalitativně vyšší etapou vývoje společné československé státnosti - po její likvidaci a krizi v letech 1938-1945 - přinesl až nástup dělnické třídy a KSČ do čela našich národů a vytvoření nového, lidově demokratického a socialistického Československa po skončení druhé světové války v r. 1945 a po vítězství socialistické revoluce v r. 1948.

Současná ČSSR vyřešila všechny sociální, hospodářské a národnostní problémy, neřešitelné v podmínkách buržoazního Československa a stala se - na základě socialistického federativního uspořádání - optimální formou dobrovolného soužití našich národů a národností ve společném socialistickém státě.

"Úspěchy, kterých dosahujeme v oblasti národností politiky, dosažený stupeň jednoty a internacionálního bratrství mezi Čechy a Slováky i národnostmi žijícími na našem území patří k nejvýznamnějším historickým vymoženostem našeho revolučního dělnického hnutí, zápasů naší strany a lidu. Střežit tuto vymoženost je neustále aktuálním příkazem" zdůraznil XV. sjezd KSČ.

Historický význam vzniku Československa před 60 lety je v současném období zvýrazněn a umocněn všestranným a grandiózním rozvojem socialistického Československa jako pevné součásti světové socialistické soustavy v čele se SSSR, jeho stále rostoucí autoritou v celém pokrokovém a mírumilovném světě a jeho komunistickými perspektivami.

К ВОПРОСУ ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Станислав Матоушек

Резюме

Целью данной работы является вкратце объяснить условия и значение возникновения буржуазной чехословацкой государственности 60 лет тому назад в 1918 г. как проявление права чешского и словацкого народов на самоопределение, указать, какое значение она имела для дальнейшего развития наших наций по сравнению с периодом национального, социального и политического гнета в Австрийско-Венгерской монархии, однако автор указывает также на значительные недостатки и ошибки при решении основных политических, национальных и социальных проблем, которые позднее были причиной ее гибели и ликвидации фашистской гитлеровской Германией.

Однако огромное историческое значение образования самостоятельного государства чехов и словаков, преисполнившее давнее желание трудящихся наших народов иметь самостоятельное государство и, спасшее их от национальной гибели, уже с самого начала было обесценено классово ограниченной и антинародной политикой чешской и словацкой буржуазии, стоявшей во главе самостоятельного государства и, которая сама стала причиной гибели этого государства.

В данной работе главное внимание уделяется вопросу более ясного объяснения идеи чехословацкой государственности в 1914-1918 гг., и также проблематике образования государства чехов и словаков в 1918 г., анализу буржуазных государственно-правовых взглядов на создание общего государства, представленных Т.Г. Масариком и К. Крамаржем и соответствующих буржуазных государственно-правовых институтов и органов, связанных с созданием буржуазной Чехословакии. Далее, уделяется внимание анализу государственно-правовых взглядов чешских и словацких соотечественников за границей, поддерживающих борьбу за создание самостоятельного чехословацкого государства.

В данной работе проводится анализ политики и развития государственно-правовых взглядов чешской и словацкой буржуазии в условиях усиливающейся национально-освободительной борьбы чешских и словацких трудящихся, больше всего страдающих от гнета монархии. Целью политики чешской и словацкой буржуазии и оппортунистической и реформистской социальной демократии до революционных событий в России 1917 г. было

сохранение Австро-Венгрии или лишь частичное проведение реформы (автономистической или федеративной).

Взгляды на развитие в основном изменились в начале 1917 г., когда буржуазно-демократическая революция в России смела царизм, и прежде всего после победы Великой Октябрьской социалистической революции 1917 г., наметившая ясную и убедительную социальную и национальную программу, революционизировавшая пролетариат и трудящихся всего мира, включая и Австро-Венгерскую монархию.

В работе проводится анализ и указывается, в чем заключалось решительное влияние Великой Октябрьской социалистической революции на создание государства чехов и словаков, какое влияние оказала ВССР на чешских и словацких трудящихся, на их революционную активность, до какой степени ВССР оказала влияние и на чешскую и словацкую буржуазию, на социал-демократию, на национально-освободительную борьбу, происходящую на Родине и за границей против монархии, на правящие классы монархии и державы Антанты. В работе приводится, что среди многих факторов, оказывающих влияние на образование Чехословакии, сыграла решающую роль Великая Октябрьская социалистическая революция - прежде всего ее революционная национальная программа, основанная на неуклонном проведении и осуществлении права каждой нации на самоопределение вплоть до отторжения.

С историческим значением Великой Октябрьской социалистической революции должна была считаться и чешская и словацкая буржуазия и ее империалистические союзники. Заставила чешскую и словацкую буржуазию и ее союзников серьезно учитывать право каждой нации на самоопределение вплоть до отторжения и в принципе провести ревизию первоначального плана на сохранение Австро-Венгрии и на ее возможное отторжение от Германии.

Образование буржуазной Чехословацкой республики было с точки зрения исторической значительно прогрессивным шагом по сравнению с реакционной Австро-Венгрией. Однако в этом прогрессе проявилась классовая ограниченность, так как буржуазная Чехословакия не смогла решить ни национального вопроса, ни социального, не сумела освободить чешский и словацкий народы; не смогла даже обеспечить национальную и государственную самостоятельность, о чем свидетельствует историческое развитие государства вплоть до Мюнхена 1938 г. и его ликвидация фашистами в 1939 г.

Новый и высший этап развития чехословацкой государственности - после ее ликвидации и кризиса в 1938-1945 гг. - наступил, когда во главе наших народов стал рабочий класс и КПЧ и, когда после второй мировой войны в 1945 г. возникла новая народно-демократическая и социалистическая Чехословакия и, когда победила социалистическая революция в ЧССР в феврале 1948 г.